

Hinduizam u djelu *Viaggio alle Indie orientali* Filipa Vesdina

Delić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:024068>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Odsjek za indologiju i dalekoistočne studije
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Diplomski studij indologije

Hinduizam u djelu *Viaggio alle Indie orientali* Filipa Vesdina

Diplomski rad

Studentica: Ivana Delić

Mentor: Prof. dr. sc. Ivan Andrijanić

Zagreb, 2023.

Kazalo

1.	Uvod.....	2
2.	Ivan Filip Vesdin.....	2
2.1.	Školovanje i zaređenje.....	5
2.2.	Put u Indiju	6
2.3.	Boravak u Indiji.....	9
2.4.	Povratak u Europu	11
2.5.	Glavna djela.....	11
3.	Glava VII. Vesdinova <i>Put u istočnu Indiju</i>	16
	Ivan Filip Vesdin: <i>Put u istočnu Indiju. Glava VII. Religija i bogovi Indijaca</i>	18
4.	Zaključak.....	52
	<i>Prilog 1. Vesdinova saznanja o Vedama</i>	54
	<i>Prilog 2. Susret Vesdina i kralja Travancorea</i>	62
	<i>Bibliografija</i>	63

1. Uvod

Tema je ovoga rada prikaz hinduističkih bogova u djelu *Viaggio alle Indie orientali* (hrv.: *Put u istočnu Indiju*) što ga na talijanskom jeziku piše i 1796. g. objavljuje Ivan Filip Vesdin (1748.-1806.), bosonogi karmelićanin redovničkoga imena Paulinus a Sancto Bartholomaeo. Rad također donosi naš prijevod sedmoga poglavlja toga Vesdinova djela, naslovljenog *Religione e dei degl'Indiani* (hrv.: *Religija i bogovi Indijaca*) kao prvi hrvatski prijevod iz talijanskoga izvornika.

Pionir indologije te poredbenoga jezikoslovlja i filologije, Ivan Filip Vesdin najpoznatiji je kao autor prve ikad tiskane sanskrtske gramatike. Vesdinova su djela prožeta brojnim referencama na djela njegovih suvremenika čije je radove budno pratio, komentirao te od njih učio. Nakon Nikole Ratkaja, Vesdin je drugi misionar s naših prostora koji putuje u Indiju.

Vatroslav Jagić o Vesdinu je zabilježio: „Ivan Filip Vezdin spada među najvažnije slavjanske muševce prošatoga stoljetja, akoprem je inače kod nas veoma malo poznat.”¹ Tema je stoga osobito zanimljiva i zbog Vesdinova hrvatskog porijekla: „[d]a se svakomu pravo učini; dakle i nam da bude, što je naše”.²

2. Ivan Filip Vesdin

Filip Vesdin kršten je 25. travnja 1748. g. u gradiću Hof am Leithagebirge (hrv.: Cimov) u Donjoj Austriji, u blizini mjesta Mannersdorf. Po Ivanu Slamnigu, koji međutim ne navodi izvor tog podatka, Vesdin je rođen koji dan ranije u mjestu Au am Leithaberge (hrv.: Cundrava).³ Filipovi roditelji, Juraj i Helena rođ. Prekuničin⁴ – Slamnig navodi da je zapisano „Pregunitschin“,

¹ Jagić (1845:181).

² Jagić (1865:507).

³ Slamnig (1991:4).

⁴ Talan (2006:5).

pa iz toga izvodi „Brekunić“ ili „Bregunić“,⁵ što bilježi i Branko Franolić⁶ – bili su seljaci, a on je bio najstariji od šestero djece. Ime Ivan uzeo je na krizmi.⁷

Prezime „Vesdin“ javlja se najčešće upravo u tom obliku, iako u zapisu o krštenju Filipove tetke Catharine stoji „Wesdin“.⁸ U Cimovu je 1845. g., u prisutnosti osoba koje su Vesdina poznavale, na Vesdinovoj rodnoj kući postavljena ploča,⁹ na kojoj stoji „Weszdin“.¹⁰ Barone Vesdina smatra Mađarom, a ime mu piše „Werdin“,¹¹ Hofer „Weredin“, a Slamnig je naišao i na oblik „Werzdian“.¹² Pisanju sa „r“ proturječe zapisi iz matične knjige, ali nije isključeno da je sam Vesdin izgovarao svoje prezime na takav način.¹³ Varijanta „Vezden“ zabilježena je u Filipovcu kraj Pakraca, u Kreštelovcu kraj Daruvara i u Daruvaru, a upravo se iz tog kraja narod selio u Gradište (Burgerland).¹⁴ Danas u Cimovu nema Vesdina, no ima ih među gradišćanskim Hrvatima, gdje jedna seoska zajednica nosi prezime Verdenić, a njihovi potomci u Austriji danas se zovu Westin.¹⁵ U Cimovu se danas nalazi grobnica Marije Westin, preminule 2000. g.¹⁶

Mjesta Cimov i Cundrava nalaze se u Donjoj Austriji, na granici s Gradišćem (Burgerland), a donjoaustrijski Hrvati isto su što i gradišćanski. Ta su mjesta Hrvati naseljavali u prvoj polovici 16. st., bježeći pred Turcima, te su brzo germanizirani.¹⁷ Alois Vojtěch Šembera u svojoj raspravi o Slavenima u Donjoj Austriji navodi da je u Hofu tada bilo 900 stanovnika hrvatske narodnosti.¹⁸

⁵ Slamnig (1991:4).

⁶ Franolić (2005:3).

⁷ Slamnig (1991:4).

⁸ Slamnig (1991:4).

⁹ Matišić (2007:11).

¹⁰ Slamnig (1991:4).

¹¹ Barone (1888:11).

¹² Slamnig (1991:4).

¹³ Slamnig (1991:4).

¹⁴ Slamnig (1991:4).

¹⁵ Slamnig (1991:4).

¹⁶ Usmeno Ivan Andrijanić.

¹⁷ Matišić (2007:44).

¹⁸ Šembera (1845:165).

Ti podatci dolaze, kako navodi Šembera, od službenoga popisa stanovništva, koji je „c. i kr. vladin savjetnik Johann Mayerhofer na našu molbu izvršio.”¹⁹

Po Vatroslavu Jagiću, nema sumnje da je Filip Vesdin porijeklom Hrvat. On čak tvrdi da Vesdinova majka nije nimalo razumjela njemački, a otac je njemački razumio tek ponešto.²⁰ U Vesdinovu domu čitalo se evanđelje i molio „Oče naš” na hrvatskom jeziku.²¹ Vesdinovo hrvatsko porijeklo potvrđuje Jagićev prijatelj i profesor Pavle Žulić,²² koji je i sam donjoaustrijski Hrvat iz istoga sela i daleki rođak Filipa Vesdina, a čija je rodbina u to vrijeme ondje živjela.²³

Sam Vesdin u svojem se dnevniku izjašnjava Nijemcem, vjerojatno zbog osjećaja pripadnosti jezičnoj zajednici, koju izjednačava s nacionalnom.²⁴

...Uz jednu tako dobru čašu vina mogli biste zamisliti, kako bi bilo lijepo provesti pola sata u društvu svojih zemljaka... ..Ne možete zamisliti kakvo je to zadovoljstvo kada stranac u stranoj zemlji nađe svog zemljaka i prijatelja. Čudi se njegovoj neočekivanoj prisutnosti, raspituje se o njegovu zdravlju, putovanju, prilikama, sa zadovoljstvom se ćaska o dragoj domovini. I nije li tada u redu da se popije i čaša dobra vina? Ne budite sada nepravedan sudac koji kaže da nije jer u tom ću slučaju Vama u inat sutra popiti jednu više! Ali što će reći Talijani kada Nijemci toliko piju?... ..Ako Talijani dnevno mogu tri do četiri puta piti rosoli i čokoladu, zašto nama Nijemcima, koji smo snažnijeg i hladnog temperamenta ne bi bilo dopušteno u Italiji popiti nekoliko čaša vina?...²⁵

Iako Vesdin ističe svoju pripadnost njemačkom narodu, nije posve jasno kako razlikuje Njemačku od Austrije koju također nerijetko spominje.²⁶ U Vesdinovim se objavljenim radovima

¹⁹ Esih (1938:138).

²⁰ Jagić (1865:507).

²¹ Esih (1938:138).

²² Pavao Žulić, rođen kao Paul Schulitsch (Cimov, 1831.-1922.), hrvatski je kemičar koji se među prvima bavio ne samo nastavom nego i primjenom kemije. Prvi uvodi hrvatsko kemijsko nazivlje, a piše i prvi izvorni udžbenik iz kemije *Obća kemija za male realke* objavljen u Zagrebu 1866. g.

²³ Jagić kao izvor navodi *Österreichische National-Enzyklopädie*. Jagić (1865:509).

²⁴ Matišić (2007:45).

²⁵ Zapis iz Vesdinova dnevnika (1774.-1776.), zabilježen dana 24. travnja 1774. g., u: Matišić (2007:47-48).

²⁶ Matišić (2007:49).

na talijanskom i latinskom jeziku ne nazire pripadnost njemačkom govornom području, dok se njegovo hrvatsko podrijetlo, prema Zdravki Matišić,²⁷ može osjetiti u slavizmima koji mu se znaju omaknuti u dnevničkim zapisima na njemačkom jeziku. U svojem latinskom djelu *De Latini sermonis origine* kao primjer daje umanjnice slavenskog imena Ana i kaže: „od Ana se kod nas učinilo ‘Anicka’, ‘Ance’, ‘Ancza’, ‘Anka’, ‘Nanka’, ‘Nanna’, ‘Nanetta’, ‘Nanenska’.”²⁸

U uvodu svojega djela *Jornandis Vindiciae de Var Hunnorum*, objavljenoga u Rimu 1800. g., Vesdin spominje Hrvate:²⁹ „Mađare i danas Slaveni, Bugari i Hrvati zovu Ugri...”³⁰

2.1. Školovanje i zaredenje

Matišić navodi podatak da su roditelji Vesdinu, kao prvorodenom sinu, bili namijenili mjesto u vođenju gospodarstva, i da su ih učitelj i mjesni župnik s mukom nagovorili da mu dopuste daljnje školovanje kad su zamijetili njegove izvanredne sposobnosti.³¹ U svakom slučaju, Filip Vesdin završio je njemačku mjesnu osnovnu školu u Kőszegu (Koszeg, Guns), isusovačku gimnaziju u Šopronju (Sopron, Oedenburg), najvećem gradu zapadne Ugarske (danas Mađarska), a logiku i metafiziku izučavao je u isusovačkoj akademiji u Győru (Janok, Đur, Raab). U obitelji su mišljenja o zvanju koje bi Filip Vesdin trebao odabrati podijeljena: otac ga je vidio u činovničkom zvanju, dva ujaka, i sami časnici, u vojnoj službi, a stric župnik i majka bili su za svećenički poziv.³² S druge strane, Jagić navodi da je otac prestrogo postupao s djecom, čak ih i

²⁷ Matišić (2007:46).

²⁸ „Ex Anna apud nos factum est ‘Anicka’, ‘Ance’, ‘Ancza’, ‘Anka’, ‘Nanka’, ‘Nanna’, ‘Nanetta’, ‘Nanenska’”, Vesdin (1802:18).

²⁹ Vesdin je upoznat i s pionirskim djelom iz područja komparativnog jezikoslovlja *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse*, o odnosu mađarskog i samijskih jezika, čiji je autor mađarski jezikoslovac i isusovac János Sajnovics, Franolić (1991:22).

³⁰ „Hungari hodie dum a Slavis, Bulgaris et Croatis Ugri appellantur...”, Vesdin (1800:3).

³¹ Matišić (2007:12).

³² Matišić (2007:12).

tukao, pa je mladi Filip pobjegao od kuće i nije bilo nikakvih vijesti o njemu „dok se nije već u fratre obukao.”³³

Godine 1768. Vesdin ulazi u red bosonogih karmelićana. Godinu novicijata provodi u samostanu u Linzu, a 1769. g. daje redovničke zavjete. Do 1773. g. studirao je filozofiju i teologiju u Pragu, a zatim na vlastiti zahtjev ide u Rim, u misijski seminar sv. Pankracija, kamo je stigao na Badnji dan iste godine. Godine 1774. dekretom Kongregacije za širenje vjere³⁴ poslan je u malabarsku misiju (danas Kerala, država na jugozapadu Indije, na obali Arapskog mora) na razdoblje od deset godina.

2.2. Put u Indiju

Na dan kad je izabran za misiju, 17. travnja 1774. g., Vesdin počinje pisati dnevnik, koji piše do ukrcavanja na brod za Malabarsku obalu 18. siječnja 1776. g. Dnevnik je pisan na njemačkom jeziku, goticom, a latinske, talijanske, engleske, portugalske i druge nenjemačke riječi i rečenice pisane su latinicom.³⁵ Rukopis dnevnika čuva se u Središnjoj nacionalnoj knjižnici u Rimu (tal.: Biblioteca Nazionale Centrale di Roma) i nije bio objavljivan do 2007. g., kad ga je u dijelovima³⁶ na hrvatski i engleski jezik prevela Vera Andrassy – prijevod je objavljen u knjizi *Radost, strah, predanost: prilozi za biografiju Ivana Filipa Vesdina Paulina a Sancto Bartholomaeo* što ju je uredila Zdravka Matišić – pri čemu se dnevnički zapisi ne donose kronološki, nego su okupljeni tematski.

Vesdin otvara dnevnik riječima „veselite se”, iz čega je vidljiva njegova želja za upoznavanjem dalekih zemalja, ljudi i običaja.³⁷ Vesdin piše dnevnik obraćajući se zamišljenom

³³ Jagić (1865:507-509).

³⁴ Godine 1622. kao dio Rimske kurije osnovana je Kongregacija za širenje vjere (lat.: Congregatio de propaganda fide) kako bi organizirala i nadgledala misije u dalekim krajevima. Godine 1967. mijenja naziv u Kongregacija za evangelizaciju naroda (lat.: Congregatio pro gentium evangelisatione). Od 2022. g. zajedno s Papinskim vijećem za promicanje nove evangelizacije djeluje kao Dikasterij za evangelizaciju.

³⁵ Matišić (2007:20).

³⁶ Matišić (2007:207).

³⁷ Matišić (2007:141).

prijatelju i sugovorniku, što je vrsta književnog stilskog izražajnog sredstva, kako bi postigao intimnost zapisa i živost iskaza. Pritom se prisjeća stvarnih događaja i sugovornika, da bi se odmah potom upustio u fiktivne razgovore s fiktivnim osobama ili sa samim sobom, kako bi aktualizirao neku svoju želju, nedoumicu ili činjenicu. Dnevnički su mu zapisi podsjetnik na sve što je čuo i vidio, ali i prijatelj kojemu se obraća da bi umanjio usamljenost na dugim putovanjima, olakšao dušu ili se našalio.³⁸

U svibnju 1774. g. Vesdin daje misionarske zavjete u Rimu i putuje u Portugal kako bi se odande zaputio u Indiju. U Portugalu neplanirano ostaje trinaest mjeseci zbog neprilika s carinicima koji su mu prvo zaplijenili malabarske, latinske i portugalske knjige, iako su provjerene i cenzurirane u Rimu. Uskoro mu oduzimaju ispravu o imenovanju te mu ne daju dozvolu da isplovi za Indiju.³⁹ Što vrijeme dalje odmiče, početno oduševljenje misijom zamjenjuju zabrinutost, neizvjesnost i strah od tamošnjih prilika. Ipak, Vesdin je odlučan stići na odredište, pa iz Portugala putuje u Francusku gdje nakon tri i pol mjeseca iz luke Port Orient isplovljava prema Indiji. Dana 25. srpnja 1776. g. stiže u Pondichéry francuskim brodom *L'aimable Nannette*, nakon 6 mjeseci i 6 dana plovidbe.⁴⁰ Pondichéry je od 1763. g. bio pod francuskom upravom. Ondje je boravio kod francuskih misionara u *Maison des missions étrangères*, gdje upoznaje napuljskog jezuita Giulia Cesarea Potenzu koji je poznao tamilski jezik. Posjećuje Mathonovo sjemenište u Virapatnamu, u Kovalanu upoznaje oca Angela, također bosonogog karmelićanina, a u Madrasu kapucina Bonaventuru iz Foligna koji ga vodi vidjeti „sedam pagoda”,⁴¹ hramski kompleks u Mahabalipuramu. Portugalskim brodom *Nossa Senhora de luz* kreće u Malabar, današnju Kerala, gdje će trinaest godina provesti zaokupljen misionarskom djelatnošću, učenjem malajalamskog i sanskrta te prikupljanjem podataka o zemlji, običajima, kulturi i vjеровanjima koje će na talijanskom jeziku zabilježiti u djelu *Viaggio alle Indie orientali*.⁴²

³⁸ Matišić (2007:27-39).

³⁹ Matišić (2007:159).

⁴⁰ Slamnig (1991:5).

⁴¹ Barone (1888:9).

⁴² Matišić (2007:17).

Osim talijanskoga, koji je odlično savladao, Vesdin piše i na portugalskom i latinskom jeziku. Engleski je naučio putujući brodom od Genove do Lisabona 1774. g., od kapetana broda koji je bio Englez. Koliko ga veseli savladavanje novih jezika, vidi se iz dnevnčkog zapisa od 27. lipnja 1774. g.:

... Vidi. Englez je. Kapetan uzima doglasnu cijev. „Well, Sir, how do you do?” „Very well, Sir!” „Sto mu gromova, kako govorite tako dobar engleski!” Nadam se da je tako! Već sam pet dana na engleskom brodu, pa da ne govorim engleski dobro! Budete li se sa mnom mnogo šalili, pisat ću Vam samo na engleskom. Tada ćete se češati po glavi, kad ništa ne budete razumjeli. Žudnja da od mene što novo saznate, to više će Vas mučiti. Reći ćete, ah da sam bar i ja otišao u misiju. Sada bih znao talijanski, engleski, a za mjesec dana portugalski. U to rado vjerujem...⁴³

Vesdin je odrastao na njemačkom, mađarskom i češkom govornom području, hrvatski mu je bio materinski jezik, njemački jezik osnovnog obrazovanja, a latinski jezik više naobrazbe.⁴⁴ Ne zna se je li talijanski počeo učiti tek po dolasku u Italiju. Portugalski je svladao u godinu i pol dana boravka u Portugalu.⁴⁵ Iako se podatak da je učio malajalamski prije dolaska u Indiju provlači kroz sve radove o Vesdinu, o tome u dnevniku nema spomena. Vrlo je vjerojatno da je malajalamski počeo učiti na brodu na putu za Indiju, a sanskrt tek u Indiji. Oba je jezika Vesdin odlično savladao i uočio razliku u društvenoj uporabi jezika, pri čemu je sanskrt jezik viših slojeva društva, a malajalamski najsanskrtiziraniji pučki jezik. Međutim, nije uočio da je sanskrt u osnovi različit od malajalamskog i da ta dva jezika pripadaju različitim jezičnim skupinama.⁴⁶ Tu je tipološku razliku 1816. g. utvrdio Francis W. Ellis (1777.-1819.) te je malajalamski izdvojio u granu dravidskih jezika. Uzmemo li u obzir povijesni razvoj malajamskoga, više od polovine riječi u tadašnjim indijskim govornim jezicima (80% u malajalamskom) bile su sanskrtske posuđenice, te stoga ne

⁴³ Matišić (2007:114).

⁴⁴ Matišić (2007:111).

⁴⁵ Matišić (2007:13-14).

⁴⁶ Slamnig (1991:11).

čudi što je Vesdin smatrao da su malajalamski i tamilski jezik proizašli iz sanskrta ili da su čak dijalekti sanskrta.⁴⁷

U Vesdinovoj rukopisnoj ostavštini postoje zapisi i na španjolskom i francuskom jeziku, međutim ne zna se kad je i gdje Vesdin naučio te jezike. Podatak da je u Rimu počeo učiti i hebrejski po Zdravki Matišić nema uporište u dnevniku, te to tek valja istražiti.⁴⁸ Giuseppe Barone, jedan od prvih biografa Filipa Vesdina, kojeg on zove „Filippo Werdin”, kaže da je on još u Rimu, u samostanu sv. Pankracija, učio orijentalne jezike,⁴⁹ no za tu tvrdnju ne navodi izvor.

2.3. Boravak u Indiji

Vesdin stiže na malabarsku obalu gdje je trebao obavljati različite crkvene dužnosti. Od običnog misionara Vesdin napreduje u vikara u Anjengi, a potom postaje rektor Verapolitanskoga seminara, sjedišta karmelićana. Varapuzha (starim imenom Verapoly) je sjeverno predgrađe grada Kochija u Kerali, gdje se nalazi sjedište rimokatoličke nadbiskupije. Vesdin zatim obnaša funkcije vizitatora i generalnog vikara. Istaknuo se i uspješnim rješavanjem sporova među kršćanskim zajednicama, a bio je i u dobrim odnosima s tamošnjim vladarima, kao što je hinduistički vladar Travancorea Thirunal Rāma Varman (1724.-1798.) koji je bio u savezništvu s britanskom Istočnoindijskom kompanijom.⁵⁰

Filip Vesdin i kralj Rāma Varman upoznali su se 1780. g., kad je Vesdin došao u kraljevsku palaču u Trivandrumu kako bi kralju predao apostolsko pismo pape Klementa XIV.⁵¹ Drugi susret dogodio se tri godine kasnije (1783.), a treći 1784. g., kad je Vesdin predao kralju svoju englesko-portugalsku gramatiku *Grammatica Malavar-Ingleza e Portugueza-Ingleza para o uso de sua Majestade el Rey de Travancor* s objašnjenjima na malajalamskom pismu *grantha*, koju je i

⁴⁷ Andrijanić, Matović (2019:202).

⁴⁸ Matišić (2007:14-15).

⁴⁹ Barone (1888:6).

⁵⁰ Matišić (2007:17).

⁵¹ Talan (2006:76).

napisao na kraljev zahtjev.⁵² Vesdin opisuje i kraljevo oduševljenje kad mu je gramatiku predao u ruke (v. *Prilog 2*). U kraljevoj palači u Travanacoreu i danas se čuva portret Filipa Vesdina.⁵³ Četvrti susret Vesdina i kralja Rāme Varmana dogodio se 24. ožujka 1787. g., što Vesdin opisuje u dnevniku na portugalskom jeziku, u razdoblju od listopada 1786. g. do ožujka 1789. g.⁵⁴ Iz dnevnika se čita i da je Vesdin imao dobar odnos s Johanom van Angelbeekom (1727.-1799.), nizozemskim upraviteljem Malabara (1793.) i Kochina, koji će ubrzo nakon toga postati upraviteljem svih nizozemskih posjeda u Indiji. Vesdin od njega traži pravnu potporu u sporu s Portugalcima, koju i dobiva.⁵⁵

Treba međutim napomenuti da dnevnik to jest Vesdinove dnevne bilješke nisu pisane samo na portugalskom jeziku, već i na latinskom i francuskom, sa sporadičnim citatima na grčkom, malajalamskom, sanskrtu i drugim jezicima.⁵⁶ Iz intimnog, nepretencioznog te gramatički i pravopisno neukroćenog izričaja⁵⁷ zaključuje se da dnevnik nije bio namijenjen objavljivanju, nego je služio kao neka vrsta bilješki kako bi se autor prisjetio osoba i događaja pri pisanju svog djela *Viaggio alle Indie orientali*⁵⁸ koji Nikica Talan karakterizira kao „svojevrsnu zemljopisnu i kulturno-povijesnu enciklopediju izrazito publicističke naravi, kako bi po strani ostavio europske predrasude o navodno zaostalom indijskom potkontinentu.”⁵⁹ Navodi i da je Vesdin tijekom dvije i pol godine uspio zabilježiti dirljiva osobna svjedočanstva, kako svoja tako i drugih protagonista dnevnika, ali i razne afere, glasine i spletke, vezane uglavnom uz zakulisnu crkvenu i sekularnu diplomaciju.

⁵² Talan (2006:61).

⁵³ Usmeno Ivan Andrijanić.

⁵⁴ Rukopis obuhvaća 74 stranice Vesdinovih dnevnih bilješki na portugalskom jeziku. Čuva se u Središnjoj nacionalnoj knjižnici u Rimu pod oznakom 143/32, a pokriva razdoblje od 16. listopada 1786. g. do 2. ožujka 1789. g. Sačuvano je pet rukopisa Vesdinova dnevnika.

⁵⁵ Talan (2006:91).

⁵⁶ Talan (2006:65).

⁵⁷ Talan (2006:64).

⁵⁸ Talan (2006:64).

⁵⁹ Talan (2006:99).

U osnovi, cjelokupni sadržaj „Portugalskog dnevnika” svodi se na jedan središnji problem koji se pojavljuje u gotovo svim autorovim zapažanjima: problem neuspjele inkulturacije (rimskog) katoličanstva na golemom i gusto naseljenom indijskom teritoriju, što je dovelo do neprestanih sukoba ne samo između kršćana, hinduista i muslimana, nego i između raznih kršćanskih crkava ili čak između različitih suprotstavljenih strana unutar same Katoličke crkve.⁶⁰

2.4. Povratak u Europu

Nakon trinaest godina boravka u Indiji, ne znajući za događanja koja su potresala Francusku, u ožujku 1789. g.⁶¹ Filip Vesdin stiže u Brest, glavno vojno pomorsko uporište, tik pred izbijanje francuske revolucije.⁶² Godine 1790. uplovljava u Rim te iste godine počinje predavati orijentalne jezike u Misijskom seminariju. Godine 1798., nakon proglašenja Rimske Republike, izgnan iz Rima zbog neslaganja s francuskom upravom Vesdin odlazi u Beč, gdje ostaje do sredine 1799. g., kad se vraća u Italiju, točnije u Veneciju i Padovu.⁶³ U Padovi djeluje kao knjižničar javne knjižnice do sredine 1800. g., a potom se vraća u Rim gdje ga Papa imenuje pročelnikom Misijskog seminara i prefektom nauka u Collegium Urbanum de propaganda fide.⁶⁴

Filip Vesdin umro je 1806. g., u 58. godini života, u samostanu Maria della Scala u Rimu, vjerojatno od upale pluća.⁶⁵

2.5. Glavna djela

U razdoblju od 1789. g. pa do svoje smrti 1806. g. Vesdin je stvorio impresivan opus od 74 djela, od kojih je tiskano njih svega 32, među kojima su traktati o brahmanističkoj religiji i

⁶⁰ Talan (2006:66).

⁶¹ Matišić (2007:18).

⁶² Barone (1888:15).

⁶³ Slamnig (1991:7)

⁶⁴ Matišić (2007:18).

⁶⁵ Jauk-Pinhak (1984:18).

običajima, djela o misionarskoj povijesti, o zbirka antikviteta, djela u kojima uspoređuje jezike, opisuje orijentalne rukopise i dr., dok su još uvijek u rukopisu pisma, dnevnici, vjerski i pravni spisi, djela koja se odnose na indijsku povijest i geografiju, tekstovi posvećeni malajalamskom i sanskrtu te različiti lingvistički spisi pisani na različitim jezicima (latinski, talijanski, njemački, portugalski, francuski, engleski, malajalamski i sanskrit) kojima je Vesdin suvereno vladao.⁶⁶

Godine 1790. objavljena je Vesdinova prva knjiga, *Sidharubam seu grammatica Samscrdamica*, prva ikad objavljena sanskrtska gramatika.⁶⁷ Vesdin je bio upoznat samo s južnoindijskom tradicijom, i sanskrtske riječi je pisao pismom *grantha* poput brahmana u Kerali, ne nudeći latiničnu transliteraciju sanskrtskih riječi, što je učenje sanskrta iz njegove gramatike činilo zahtjevnim.⁶⁸

Prije Vesdina, sanskrtske gramatike napisali su misionari Heinrich Roth (1620.-1668.), Abraham Roger (1609.-1649.), Jean-François Pons (1688.-1752.) i Johann Ernst Hanxleden (1681.-1732.), ali su one ostale u rukopisu ili su tiskane tek u novije vrijeme.⁶⁹ Vesdin se suočio s optužbama da je prepisao Hanxledenovu gramatiku i objavio ju kao svoju. On međutim nije čuo optužbe i tvrdi da su gramatike slične jer su korišteni isti izvori. Hanxledenovu rukopisnu ostavštinu donio je sa sobom u Rim, a Hanxleden za njega ostaje veliki autoritet na kojeg se često poziva u svojim djelima.⁷⁰

Godine 1804. objavljena je i druga Vesdinova sanskrtska gramatika, *Vyacaranam seu locupletissima Samscrdamicae linguae institutio*, znatno poboljšana za potrebe Europljana.⁷¹

Vesdinovo je najvažnije djelo *Systema Brahmanicum* (1791.), enciklopedijski traktat na latinskom jeziku o brahmanističkom vjerskom i društvenom sustavu. Johann Reinhold Forster preveo je 1797. g. knjigu na njemački jezik, uz preradbu, tumačeći da je izvornik zakučasto pisan.⁷²

⁶⁶ Talan (2006:61).

⁶⁷ Moretti (2020:10).

⁶⁸ Jauk-Pinhak (1984:132).

⁶⁹ Andrijanić (2017:196).

⁷⁰ Jauk-Pinhak (1984:131-132).

⁷¹ Andrijanić (2017:196).

⁷² Kolbas (1990:73).

Sam Vesdin kaže da je djelo „osakaćeno” pri prijevodu. No Forstera to nije spriječilo da 1797. g. na njemački jezik preveđe i Vesdinovo drugo djelo, *Viaggio alle Indie orientali* (Rim, 1796.⁷³),⁷⁴ pod naslovom *Des Fra Paolino da S. B. Reise nach Ostindien, mit Anmerkungen von J. R. Forster*. Na engleski je isto djelo s njemačkoga preveo William Johnston te u Londonu 1800. g. objavio pod naslovom *A Voyage to the East Indies: containing an account of the manners, customs... of the natives, with a geographical description of the country (collected from observations made... between 1776 and 1789... with notes and illustrations by J. R. Forster...)*. Zalaganjem tadašnjeg voditelja trezora Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu Dražena Budiše, primjerak djela *Viaggio alle Indie orientali* tiskanog u Rimu 1796. g., uvezan u pergamenu i izvrsno očuvan, pohranjen je Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.⁷⁵

Nekoliko godina nakon što je *Viaggio alle Indie orientali* objavljen, neki ga Marchesen (amater, kaže Franolić), a ne Marchena, kako pogrešno navodi Jean-Pierre Abel-Rémusat, manjkavo prevodi na francuski.⁷⁶ Anquetil-Duperron se nakon Marchesenove smrti nevoljko upustio u prepravljavanje tog prijevoda jer je bio u „otvorenom ratu” s misionarima, kako sam tvrdi. Djelo je, međutim, smatrao „korisnim domovini”, ali svoj rad nije uspio završiti.⁷⁷ Anquetil-Duperron u svom stilu, kako je običavao i za života Vesdinova, u komentaru u jednoj od fusnota kritizira Vesdinov doprinos i upozorava na neke pogreške koje su mu se potkrale, a zatim zaključuje:

„Zabavlja vidjeti dvije regbi onemoćale starine kako se iscrpljuju zarad napretka indijske književnosti, dok tisuće krepkih, čilih i uhranjenih mladaca, nakon dokoličarenja u krevetu, hrle u Indiju samo da bi tamo skupljali rupije.”⁷⁸

⁷³ U Knjižnici Marucelliana (tal.: Biblioteca Marucelliana) u Firenci čuva se još starije izdanje, iz 1791. g., što je vjerojatno prvo izdanje, Barone (1888:187).

⁷⁴ Barone (1888:24, 186-187).

⁷⁵ Kolbas (1990: 66).

⁷⁶ Barone (1888:184).

⁷⁷ Franolić (2005:13).

⁷⁸ Anquetil-Duperron (1808:508).

Na Anquetilov rad na prijevodu nadovezuje se Silvestre de Saucy, koji dodaje i prijevod Forsterovih komentara iz njemačkog izdanja, te pod naslovom *Voyage aux Indes orientales, par le P. Paulin de S. Barthelemy, missionnaire, traduit de l'italien par M(archesen), avec les observations de Mm. Anquetil-Duperron, J. R. Forster et Silvestre de Sacy, et une dissertation de M. Anquetil sur la propriété individuelle et foncière dans l'Inde et en Egypte* djelo konačno izlazi u Parizu 1808. g.⁷⁹

Vrijedan je povijesni i antropološki izvor i Vesdinovo djelo na latinskom *India Orientalis Christiana* (hrv.: *Kršćanska istočna Indija*) iz 1774. g., koje sadrži i dva crteža, koji prikazuju boga Višṇua i kralja Travancorea Thirunala Rāme Varmana, te kartu Indije.

Vesdin je stvarao i u polju jezične usporedbe, čime je postao i jedan od začetnika poredbenoga jezikoslovlja. Prva mu je studija *De antiquitate et affinitate linguae Zendicae, Samscrdamicae, et Germanicae dissertatio* (hrv.: *Rasprava o starini i srodnosti zenda, sanskrta i njemačkog jezika*), o podudarnosti sanskrta s avestičkim i njemačkim jezikom, objavljena u Rimu 1798. g.⁸⁰ Druga je studija *De Latini sermonis origine et cum orientalibus linguis connexione Dissertatio* (hrv.: *Rasprava o podrijetlu latinskog jezika i njegova povezanost s orijentalnim jezicima*), o podudarnosti sanskrta i latinskog jezika, objavljena u Rimu 1802. g.⁸¹ U oba djela Vesdin na osnovi podudarnosti riječi po prvi put na sustavan način dokazuje srodnost sanskrta, avestičkoga (ali i pehlevskoga), latinskoga i njemačkoga jezika. U tom je pogledu Vesdin bio prvi koji je objavio tako opsežnu usporedbu riječi tih genetski srodnih jezika.⁸²

U izdanju Kongregacije za širenje vjere, kojoj je tada na čelu bio kardinal Stefano Borgia, izlaze čak dvije kritičke analize deskriptivnih kataloga indijskih rukopisa iz kolekcije u Velletriju kojom je upravljao Vesdin:⁸³ 1792. g. izlazi *Examen historico-criticum codicum Indicorum bibliothecae Sacrae congregationis de propaganda fide*, a 1793. g. izlazi *Musei Borgiani Velitris codices manuscripti*. Filip Vesdin piše i biografiju kardinala Stefana Borgie, objavljenu 1805. g. u

⁷⁹ Barone (1888:187).

⁸⁰ Andrijanić (2018:344).

⁸¹ Andrijanić, Matović (2019:196).

⁸² Andrijanić, Matović (2019:196).

⁸³ Banerjee-Dube (2008:210).

Rimu pod naslovom *Vitae synopsis Stephani Borgiae... cardinalis... curante p. Paolino a s. Bartholomaeo*. Filip Vesdin bio je suradnik veletrijske akademije, a muzeju u Velletriju donirao je minijature i rukopise. Većinu svojih djela posvećuje svojem pokrovitelju i prijatelju kardinalu Stefanu Borgiji, kojemu je bio tajnik punih četrnaest godina.⁸⁴

Vesdin u Rimu 1791. g. u knjizi pod naslovom *Centum adagia Malabarica* objavljuje izbor malabarskih poslovice, u originalu i u latinskom prijevodu, upućujući na srodne europske poslovice. U rukopisu *Bibliotheca Indica* Vesdin govori o staroj indijskoj književnosti. Time je njegov rad vrijedan ne samo za jezikoslovlje nego i za komparativnu književnost.⁸⁵

Vesdin se upustio i u pisanje književnih djela na mješavini sanskrta i malajalamskoga, slijedeći Hanxledenov primjer. Pa tako o Svetoj Tereziji Avilskoj, reformatorici karmelićanskog reda, piše poemu pod naslovom *Vita S. M. Theresiae a Jesu, versibus Samscrdamico-Malabaricis composita a patre Paolino, 1783*. U stihovima piše o šest božanskih atributa *Deva šažgunam*, latinskim nazivom *De sex divinis attributis carmen, contra polytheistas Indos*, spis sačuvan u rukopisu od petnaest stranica.⁸⁶ Osim navedenoga, na mješavini malajalamskog i sanskrta Vesdin piše i dva djela kojima su predmet duhovne vježbe: *Divjaknjanam labikanela sarani* (hrv.: *Put do božanske spoznaje*) i *Aštu divasate djanam* (hrv.: *Osam dana meditacije*). Ova su djela ostala u rukopisu, a spominje se i djelo *Kudašapostagam* (hrv.: *Knjiga o križu*), no njegov rukopis nije lociran.⁸⁷

Vesdin objavljuje i niz spisa iz područja jezikoslovlja, numizmatike, povijesti, arhivistike, muzeologije, te postaje članom brojnih akademskih društava.

U 19. i 20. st. izlaze tri opsežne Vesdinove biografije, no usprkos tome njegov život i rad nisu u potpunosti rasvijetljeni.⁸⁸ Povodom obljetnice Vesdinove smrti, 2005. g. u Velletriju izlazi

⁸⁴ Franolić (2005:IX).

⁸⁵ Slamnig (1991:10).

⁸⁶ Slamnig (1991:10-11).

⁸⁷ Slamnig (1991:10).

⁸⁸ Autor prve Vesdinove biografije, pod naslovom *La vita di Paolino di San Bartolomeo*, njegov je subrat Joannes Francus a Conceptione. Ta je biografija izašla 1880. g. u Veneciji. Iste godine u Napulju objavljena je druga Vesdinova biografija, pod naslovom *Vita, precursori ed opera del P. Paulino da S. B. (Filippo Werdin)* autora Giuseppea Baronea. Treći je Vesdinov biograf Leopold Wetzl, a njegova je knjiga objavljena 1936.

Franolićeva knjiga o Vesdinu *Paolino di San Bartolomeo, pioniere dell'indologia nell'Europa di fine Settecento* u talijanskom prijevodu Luce Leonija.⁸⁹

3. Glava VII. Vesdinova *Putu u istočnu Indiju*

Svoj je *Put u istočnu Indiju* Vesdin posvetio papi Piju VI. (Giovanni Angelo Breschi 1717.-1799.) riječima:

Vraćajući se iz istočne Indije ne nosim mongolsko zlato ni dijamante iz Golkonde, ni cejlonske rubine, nego kako i priliči poniznom propovjedniku Isusa Krista, pobjedničke spomene križa.⁹⁰

Vesdin navodi da je papa već bio primio pismo kralja Travancorea u kojemu kralj obećava čuvati malabarsku kršćansku zajednicu koju mu je povjerila Sveta Stolica.⁹¹ O djelu kaže:

Knjiga je opsegom mala, ali vijesti koje donosi, pod okriljem velikodušnog pape Pija VI, nisu nebitne. U *Putu u Istočnu Indiju* Vaša Svetost vidjet će kako i poganski kraljevi uvažavaju dopise Prve Stolice,⁹² saznat će broj kršćanskih Crkava koje svijetle usred tame poganstva,⁹³ upoznat će napredak koji katolička religija čini u Indiji,⁹⁴ čuti za mjere koje se poduzimaju kako bi se obratili pogani,⁹⁵ saznati za velik broj duša koje još uvijek ostaju izvan pojate Isusa Krista, i konačno, zamršenu lažnu religiju pogana pronaći ponajvećma raspravljenu, što će nadam se, poslužiti borbi protiv pogana i smanjenju njihova broja.⁹⁶ Neka ova knjiga bude javno svjedočanstvo moje poslušnosti svetoj Katoličkoj Apostolskoj Rimskoj Crkvi i trajni znak nepovredive privrženosti Svetoj Stolici, i konačno, neka dovede u zabunu uvreditelje

⁸⁹ Franolićevo djelo izlazi u Londonu 1991. g. pod naslovom *Filip Vezdin's contribution to Indic studies in Europe: at the turn of the 18th century*, a u hrvatskom je prijevodu objavljeno u Rijeci 1996. g., Ivanjek (2008:140).

⁹⁰ Vesdin (1796:3-4).

⁹¹ Vesdin (1796:4).

⁹² Vesdin se u bilješci 2 referira na *Viaggio alle Indie orientali*, pogl. 9, str. 124-126.

⁹³ Vesdin se u bilješci 3 referira na *Viaggio alle Indie orientali*, pogl. 8, str. 109, 146, 147, 31, 42.

⁹⁴ Vesdin se u bilješci 4 referira na *Viaggio alle Indie orientali*, pogl. 8, str. 11, 12, 13.

⁹⁵ Vesdin se u bilješci 5 referira na *Viaggio alle Indie orientali*, pogl. 2, str. 9 i 10 i dalje, pogl. 8, str. 140 i dalje.

⁹⁶ Vesdin se u bilješci 6 referira na *Viaggio alle Indie orientali*, dio drugi, pogl. 7 i pogl. 8.

religije Isusa Krista i bude spomenik dubokog poštovanja s kojim ljubim noge Vašoj Svetosti, moleći je za apostolski blagoslov.⁹⁷

Djelo je Vesdin napisao u dva sveska, od kojih prvi ima jedanaest, a drugi dvanaest poglavlja. U prvome svesku Vesdin ocrtava svakodnevni život i prilike na malabarskoj obali, pa tako opisuje klimu i godišnja doba, prirodna bogatstva, fiziologiju pojedinih životinja i biljaka, naseljenost, ribarski način života, povijest Malabara i plovidbu Egipćana, Perzijanaca i Grka, drevne i moderne gradove, topografiju, industriju i upravljanje, trgovinu, svete građevine i hramove, indijske običaje i vjerovanja, kršćanstvo na malabarskoj obali, položaj misionara i neprilike u kojima su se neki od njih našli. U drugome svesku Vesdin opisuje rođenje, odgoj, obrazovanje, društveni i zakonodavni ustroj, društvene odnose, religiju i bogove, pismo, kalendar i obilježavanje blagdana, a zatim i glazbu, poeziju, arhitekturu, znanost i ostale vještine.

U nastavku ovoga rada slijedi naš prijevod, popraćen našim komentarima, VII. poglavlja *Putu u istočnu Indiju* pod naslovom *Religija i bogovi Indijaca*, u kojemu Vesdin opisuje brahmanističku religiju, bogove Indijaca, lokalna vjerovanja i običaje te različita vjerska učenja i zajednice, smještajući brahmanizam u društveno-vjerski kontekst svojega vremena. Vesdin usporedbama pokušava približiti katoličanstvo i lokalna vjerovanja, ali ih nikako ne poistovjećuje. Svaku teoriju detaljno objašnjava, potkrepljuje jezičnim i materijalnim primjerima, a uporišta za svoje tvrdnje nalazi u indijskoj i svjetskoj literaturi. Pri tome se Vesdin ne ustručava kritizirati stavove drugih pisaca koje smatra pogrešnima. U prijevodu se Vesdinovo nesustavno bilježenje sanskrtskih riječi zamjenjuje transliteracijom prema konvencijama IAST-a (International Alphabet of Sanskrit Transliteration); izlomljenim se zagradama naznačuje broj stranica u izvorniku a uglatim se zagradama naznačuju riječi dodane radi lakšega razumijevanja teksta.

⁹⁷ Vesdin (1796:6-7).

Ivan Filip Vesdin: *Put u istočnu Indiju*

Glava VII. *Religija i bogovi Indijaca*

Najviše biće, beskonačno, vječno, bezmjerno, nužno biće, koje postoji po sebi, na sanskrtu se naziva Parabrahmanom, Tattvom, Parameśvarom, Svayambhūom. Parabrahman na istom jeziku znači ‘najuzvišenije znanje’ ili ‘premudro Biće’. Stoga otac Ernest Hanxleden,¹ vrlo velik znalac ovoga jezika, u svojem rječniku malajamskoga jezika pod natuknicom *Parabrahman* kaže: „Parabrahman, Deos, o verdadeiro Ente Superior.”² *Tattva* znači ‘esencija po sebi’ ili ‘biće koje postoji po sebi’, *tattvārtha* [znači] ‘istina, ono istinito samo po sebi’. *Parameśvara* je riječ složena od *parama* ‘najviši’, i *īśvara* ‘Gospodin’, a po pravilima *vyākaraṇe*, to jest sanskrske gramatike, stapanjem dvaju samoglasnika, *a* i *i*, to jest posljednjega samoglasnika prve riječi i prvoga samoglasnika potonje, koji prelaze u *e*, nastaje *Parameśvara*, tj. ‘Najviši Gospodin’. Doista, u indijskim gramatikama koje su sastavili Europljani, ta sanskrska riječ korištena je potom u značenju ‘Bog, Najviše Biće’ Dakle, Bog se na marathskome jeziku kaže *Parmeśor*, što je iskrivljeno od *Parameśvara*, ‘Najviši Gospodin’. (Vidi *Gramatica Marastta*, Rim 1778., str. 39.) *Svayambhū* je riječ složena od *svayam* ‘po sebi’ i *bhū* ‘postojeći’, tj. ‘Biće koje postoji po sebi’. *Parabrahman*,³ ‘najizvrsnije Biće’, ‘najuzvišenije Biće’, *parabrahmavāstu* [znači] isto. *Anādi*, ‘Biće bez početka’, *Ananta* ‘bez kraja, beskonačan’. *Anta* [znači] ‘kraj’, *ananta* [znači] ‘nešto beskonačno, što nema kraja’. Od tih indijskih riječi, uzetih iz *vyākaraṇe* ili iz velike brahmanske

¹ Johann Ernst Hanxleden (Osterkappeln, Donja Saska 1681. – Pazhuvil, Kerala, 1732.), član Družbe Isusove na misiji u Goi, gdje je proveo život. Bio je među prvim Europljanima koji su pisali stihove na sanskrtu; uz to, napisao je niz drugih djela, među kojima se ističe sanskrska gramatika i rječnik. Vesdin se ovdje referira na Hanxledenov sanskrtizirani malajamsko-portuglaski rječnik čija se kopija čuva u Vatikanskoj knjižnici. Osim njega, postoji i portugalsko-malajalamski rječnik, koji su proširili Vesdinov učenik Bernard Bischoepinck i Antonio Pimentel.

² „Parabrahman, Bog, istinsko superiorno Biće.” (Prevela I. D.)

³ Vesdin piše „Parabara”, a taj je pojam najvjerojatnije preuzeo od Bartholomäusa Ziegenbalga koji pod njime misli Parabrahmana. Ako je tomu tako, Vesdin nije uočio da je Ziegenbalgov Parabara isto što i Parabrahman.

gramatike⁴ te iz indijskih rječnika, svatko vidi da Indijci priznaju samo jednoga, vječnog, beskonačnog Boga, Višnjega, koji postoji po sebi. A gdje se vjeruje u takva boga, materijalizmu i manihejstvu ne može biti mjesta. Indijska knjiga *Mahābhārata* opisuje ga ovim riječima: *janmeśa vināśana* tj. Parabrahman kojemu je nemoguće izgubiti čistoću, bezgrešan, besprijekoran, (274.) *Karmasākṣin*, svjedok sveg ljudskog činjenja, *janmanāśa ādihina* ‘koji ne može izgubiti svoju esenciju i egzistenciju’, *nirmala* ‘bezgrešan’, ‘blagotvorni Gospodin’, ili ‘kauzalni princip sve čistoće’. Otac Giuseppe iz Carignana,⁵ misionar u Betiji u Indiji, posvetio je knjigu kralju Betije, napisanu na hindustanskom jeziku, i na str. 3 kaže: „u Purāṇama (drevnoj pripovijesti), vas pogana, zapisano je, i jedan dio vaših učenjaka naučava, da postoji jedan, vječni, bestjelesni Bog, čisti duh.” Bi li se on ikada usudio to reći u prisutnosti brahmana i pred kraljem, da su Indijci manihejci, materijalisti, ili da ne vjeruju u jednoga, vječnoga, bestjelesnoga Boga? Otac Stefano iz misije svetih Petra i Pavla u Malabaru, u svojim sjećanjima iz te zemlje, koje nam je ostavio u rukopisu, kaže točno ove riječi: „Uglavnom svi Malabarci poznaju postojanje samo jednoga Boga, i *jñānini*, tj. ‘mudraci’ znaju da je samo jedan Bog i da je posvuda i da mora biti čašćen unutarnjim i vanjskim štovanjem.” Gdje se časti samo jedan Bog, ondje ne može biti manihejstva, koje priznaje dva Boga, ili dva vječna, jednaka, nezavisna, beskonačna, međusobno suprotstavljena principa, od kojih je jedan dobar, a drugi zao. Istina je i da neki neuki i sirovi Indijci vjeruju da Bog ima dijelove, neki da je Sunce Višnji Bog, neki da je to zrak, neki da je to voda, neki da su Brahman, Viṣṇu i Śiva besmrtni i najviši, i naposljetku neki da je riža, koja se jede, Bog. Ali svi, u svakom slučaju, priznaju jedno božanstvo i vjeruju u besmrtnost duše. Što može učiniti mudar narod kad u svojim njedrima nađe luđake? Zar su svi Europljani ateisti, materijalisti i budale, samo zato što u Europi

⁴ Velika sanskrtska gramatika koju Vesdin spominje jest Hanxledenova sanskrtska *Gramatica granthamica seu samasrdamica*, poznatija kao *Gramatica grandonica*. Hanxleden ju je pisao od 1712. do 1732. g. Rukopis se do 2010. g. smatrao izgubljenim, kad ga je u karmelićanskom samostanu Sv. Silvestera u Monte Compatriju pronašao Toon Van Hal.

⁵ Giuseppe Maria iz Gargnana (Giuseppe Maria da Gargnano), svjetovnim imenom Giuseppe Maria Bernini ili Bernardino Bernini (1709.-1761.), kapucin, misionar na Tibetu, napisao je 1751. g. *Dijalog kršćanina i hinduista* koji je posvetio kralju Betije (Betiyā u današnjem sjeverozapadnome Biharu, u blizini nepalske granice), u kojemu indijski učenik brahmana i kršćanski učenik misionara raspravljaju koja je od dviju religija istinita, a koja lažna. Također spis koji spominje Vesdin, koji je ostao u rukopisu, naslovljen *Notizie laconiche di alcuni usi sacrifici ed idoli, raccolte nell'anno 1747*. Spis ne treba miješati sa spisom slična naslova, koji tri godine ranije piše otac Costantino da Loro, poznatiji kao o. Costantino iz Ascolija, *Notizie laconiche di alcuni usi, sacrificij et idoli del Regno del Nepal raccolte nell'anno 1744*.

ima ateista, materijalista i mnogih idiota? Stoga, kaže Niebuhr: „Najrazboritiji Indijci uvjeravaju me da među njima najzdraviji dio časti samo jednoga, svemogućega, bezmjernoga, nevidljivoga Boga, Stvoritelja i Obdržavatelja svega” (*Reisebeschreibung*, sv. II, str. 22-23). Ovo zasigurno nije ni materijalizam ni manihejstvo. A sveti Ambrozije,⁶ (sv. V, rimsko izd., str. 426), govoreći o indijskim Brāhmaṇima, kaže: „Štuju uvijek Boga, o kojem tvrde da imaju jasno i istinsko znanje”.⁷ Isto potvrđuju i Euzebije⁸ u *Praep. Evang.* (knj. 6, str. 275), te Strabon u knj. 15 svoje *Geografije*. Tako da ne mogu drugo, osim žaliti, Paula Jablonskog,⁹ Danca Ziegenbalga,¹⁰ g. Baylea, dopisnika iz Pise,¹¹ autora djela *Alphabetum Tibetanum*¹² i neke druge koji, neupućeni u prave vijesti s Istoka, pogrešno Indijcima pripisuju materijalizam i manihejstvo. Ludi hirovi Paula Jablonskog, čovjeka učenoga no obmanutog, koji je u Egiptu vidio premnoge materijaliste i zamišljene ateiste, izokrenuli su nejaku pamet danskoga misionara Ziegenbalga, koji tvrdi da ih je u vrlo velikom broju našao i u Indiji. (275.) Pod natuknicom *Zarathuštra* šupljim riječima, ne poznavajući ni

⁶ Sveti Ambrozije (Trier, 337./340. – Milano, 397.), poznat i kao pisac himana, guverner sjeverne Italije, milanski biskup, zaštitnik grada Milana. Vesdin citira njegovo djelo *Operum Ambrosii Mediolanensis episcopi tomus V*.

⁷ „Colunt semper Deum, cuius veram ac distinctam notitiam se habere profitentur”.

⁸ Euzebije Cezarejski (? , oko 265. – Cezareja Palestinska, 340.), crkveni povjesničar i filozof. Vesdin ovdje citira *Praeparatio Evangelica*, latinski prijevod njegova djela Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ koje je započeo pisati 313. g. te ga je sastavio u 15 knjiga, u potpunost sačuvanih.

⁹ Paul Ernst Jablonski (Berlin, 1693. – Frankfurt na Odri, 1757.), protentantski teolog, filolog i orijentalist. Bio je poznavatelj koptskoga jezika koji je naučio na europskim sveučilištima. Nema podataka da je bio u Egiptu. Najpoznatije mu je djelo, koje navodi Vesdin, *Pantheon Aegyptiorum sive de diis eorum commentarius, cum prolegomenis de religione et theologia Aegyptiorum* u tri sveska (Berlin, 1750.-1752.).

¹⁰ Bartholomäus Ziegenbalg (Pulsnitz, Saska, 1682. – Tharangambadi, Tamil Nadu, 1719.), luteranski teolog i prvi pijetistički misionar u Indiji. Vesdin ga naziva Dancem, iako je zapravo Nijemac, jer Ziegenbalg dolazi u Indiju kao misionar danske krune. Na njegov zahtjev Društvo za promicanje kršćanskog znanja šalje tiskarski stroj iz Londona u Tharamgambadi (tada Tranquebar). Ziegenbalg otvara tiskaru gdje tiska materijal za škole, a uspijeva tiskati i na tamilskom pismu. Osim brojnih tamilskih prijevoda kršćanskih tekstova, Ziegenbalg prevodi i tiska Novi Zavjet, dok mu zdravstveni problemi ne dopuštaju da dovrši tiskanje Staroga Zavjeta. Njegova indološka djela tiskana su tek stoljeće kasnije, u Europi.

¹¹ Pierre Bayle (Carla-le-Comte, danas Carla-Bayle 1647. – Rotterdam, 1706.). filozof, teolog i kritičar koji je zagovarao vjersku toleranciju, najpoznatiji po enciklopedijskom djelu *Dictionnaire historique et critique*, 1692., koje je okupilo tekstove različitih teologa, povijesnih i biblijskih ličnosti te filozofa koje je Bayle zatim komentirao i kritizirao. Bayleova korespondencija okupljena je u djelu *Correspondance de Pierre Bayle*, koje u 15 svezaka sadržava pisma koja je Bayle razmjenjivao s obitelji, kolegama, studentima i znamenitim ljudima svojega doba (The Voltaire Foundation, Oxford 1999.-2017.).

¹² Agostino Antonio Giorgi (1711.-1797.), talijanski orijentalist i knjižničar, autor je djela *Alphabetum Tibetanum*, 1762. Autor je i djela *De miraculis Sancti Coluthi et reliquis actorum Sancti Panesniu martyrum Thebaica fragmenta duo* koje je 1793. objavljeno u Rimu kod izdavača Antonija Fulgonija.

perzijski jezik ni perzijske knjige, Bayle Zarathuštri i magima pripisuje manihejstvo. A autor djela *Alphabetum Tibetanum* ostrašćeno pronalazi manihejstvo posvuda. (Vidi primjerice *De miraculis Sancti Coluthi et reliquis actorum Sancti Panesniu martyrum Thebaica fragmenta duo* [str. CCLXVI. i dr.]). Dopisnik iz Pise, čija bi zadaća bila ne postati cenzorom u prijedorima, postavlja se za sudca u nauku brahmana i, ne poznavajući indijski jezik i knjige, izvješćuje o tričarijama brahmana, izlaže se ruglu pred učenjacima (*Giornale dei Letterati*, Pisa 1795., sv. 95, str. 209. i dr.). Vitez Pallebot de Saint-Lubin,¹³ (vidi *Introduction sur les Mémoires historiques etc. dans l'Indostan*, str. 7) donosi ulomak iz neke indijske knjige, a evo kako počinje: „Prvo je napisano. Bog je onaj koji je vječno bio Stvoritelj svega što postoji. Bog je poput savršene sfere, bez početka i kraja. Bog uređuje i upravlja stvaranjem općom providnošću, koja proizlazi iz određenih prvih počela itd.”¹⁴ Upitao sam jednog od sirovih Malabaraca pogana koliko je po njegovu mišljenju velik Bog. On mi je odgovorio: „Bog je toliko velik da ga čak ni zmija Vāsuki koja okružuje sedam mora i četrnaest svjetova (koliko kažu da ih ima) ne uspijeva obujmiti poput prstena na ruci”. Jasno je da je ovaj poganin nesavršeno opisao veličinu Boga, ali njegov je način izražavanja prenesen i u njemu nema ni materijalizma ni manihejstva. Stoga ću svoje protivnike poslati u Malabar da se ondje bolje raspitaju o osjećajima indijskog naroda spram Boštva. Idite i razlučujte, o velikani, i prije nego što krenete pisati, raspitajte se o nauku nekoga naroda.

Tri su glavna sustava o načinu Božje činidbe i stvaranja svijeta.

I. Neki Indijci vjeruju da je Paramešvara stvorio božicu Bhavānī ili Prirodu stvarateljicu: ona je stvorila Boga Brahmana, Viṣṇua i Śivu, ne bi li prvi stvorio stvari koje su svijetu nužne, drugi ih obdržavao, a treći uništio kad više ne budu nužne. Život, rast, smrt, ili nastanak, obdržavanje i propadanje blistaju u svim božanskim djelima na Zemlji. Stoga o. Giuseppe iz Carignana u svojem hindustanskom dijalogu posvećenom kralju Betije (na str. 30) izgovara točno ove riječi: „U vašoj najdrevnijoj (indijskoj) knjizi čita se da je u početku Bog stvorio ženu (božicu Bhavānī

¹³ Joseph Alexis Pallebot de Saint-Lubin (18. st), vitez i diplomat francuskoga kralja u Indiji, autor djela *Mémoires historiques, politiques et oeconomiques sur les révolutions anglaises dans l'Indostan*, Utrecht, B. Wild, oko 1782.

¹⁴ „Premier écrit. Dieu est celui qui fut toujours Createur de tout ce qui est. Dieu est comme une Sphère parfaite, sans commencement ni fin. Dieu regle et gouverne la creation par une providence générale, qui resulte de premiers principes déterminés etc.” (Prevela I. D.)

ili Prirodu) i da je ona rodila tri sina, Brahmana, Viṣṇua i Mahādevu (isto što i Śiva)” kojima je zadala zadaću da stvaraju, obdržavaju i da uništavaju, i da se zatim ta ista žena koja ih je bila rodila, preobrazila u tri djeve i udala za svakoga od svojih sinova. (276.) Stoga je božica Bhavānī, to jest priroda stvarateljica, oličena u ženi, prvo božanstvo nakon Boga u izvornom brahmanističkom vjerskom sustavu.

II. Bog Viṣṇu, božanski duh (*prāṇin*,¹⁵ duša ili božanski duh po knjizi *Mahābhārati*) stvorio je sve iz vode, a iz njegova pupka rodili su se Brahman, Śiva i drugi bogovi. Stoga hvaljeni o. Giuseppe kaže: „U vašim poganskim Purāṇama (drevnim knjigama) zapisano je da je onda kad ništa nije bilo stvoreno, nego je sve bilo voda, Nārāyaṇa¹⁶ (Viṣṇu) u vidu lista (na listu lopoča) plutao na valovima, a iz pupka tog Nārāyaṇe izašao je lopočev cvijet, a iz cvijeta izašao je Brahman, koji je tada stvorio sve ostalo. “*Animam mundi si quis impensis Platoni faveret, posset facile defendere illum esse spiritum, qui ferebatur super aquas.*”¹⁷ (Vives u komentaru knj. X., pogl. XXIII, *De Civitate Dei* sv. Augustina.)¹⁸

III. Bog Parabrahman stvorio je elemente, koje je u sebi sabirao zatvoreni *motta*,¹⁹ to jest bili su unutar jajeta, jaje se razbilo na sedam jednakih gornjih dijelova i na sedam jednakih donjih dijelova i dakle sedam *loka*²⁰ ili gornjih svjetova i na sedam donjih svjetova, kojih je zajedno četrnaest. Stvorivši elemente i svjetove Najviši Bog Parabrahman pojavio se na gori *Meru* ili zlatnoj planini te je, pozvavši sve bogove, zapovjedio Brahmanu da nastavi stvaranje, Viṣṇuu obdržavanje, Śivi uništavanje stvari na svijetu. Ova tri sustava čine temelj brahmanističke teologije i zapisani su u *Mahābhārati*, *Bhagavata-purāṇi*, *Ādi-parvanu*²¹ i drugim indijskim knjigama. Oni su prikazani u dvjema izvornim indijskim kapelicama iz Muzeja Borgia u Velletriju, urezani i isklesani dljetom

¹⁵ *prāṇin*, m.: ‘koji ima, posjeduje dah; živo biće’.

¹⁶ Nārāyaṇa, sin originalnog Čovjeka, poistovjećen s brahmanom.

¹⁷ “Tko bi bio zakleti Platonov pristaša, mogao bi lako braniti misao da je duša svijeta duh koji je plutao ponad voda.” (Prevela I. D.)

¹⁸ Juan Luis Vives (1492.-1540.), španjolski učenjak i renesansni humanist. Njegov opsežni komentar djela *O državi Božjoj* Sv. Augustina objavljen je godine 1522.

¹⁹ *moṭā* ॐ, *muṭṭa*: malaj. ‘jaje’.

²⁰ *loka*, m.: ‘svijet’, ‘svemir’.

²¹ *Ādi-parvan* je prva knjiga *Mahābhārate*.

u podzemnom hramu u Mabalipuramu,²² kod Sadrasa, i u podzemnom hramu na otoku Elephanta,²³ gdje se posvuda vidi Brahman, Višņu i Šiva, to jest indijsko Trojstvo sjedinjeno u jednom tijelu iz jednog jedinog torza i smješteno u lopočev cvijet. (Vidi: Niebuhr, *Reisebeschreibung*, sv. II., sl. V i VI, i str. 64-66 ove knjige). Da je svijet nastao iz jajeta, vjerovali su Egipćani i Feničani, kako nas uvjerava Euzebije u *Praep. Evang.*, a da je svijet stvoren iz vode naučavao je Homer: „Praebuit Oceanus cunctis primordia rebus.”²⁴ (Homer kod Plutarha, vidi *De Homero*, str. 41).²⁵ Dakle, jaje je simbol svijeta stvorena iz elemenata, a lopoč je simbol svijeta stvorena iz vode. (Vidi gore str. 32, 40, 64 i u pogl. II. opis lopoča). Prvi sustav ilustrirao sam Borgijinim spomenicima u djelu *Systema Brahmanicum* (str. 106 i d.), drugi je opisan (na str. 200 i dalje) u Borgijinim indijskim knjigama koje sam ilustrirao, a treći u *Systema Brahmanicum* (str. 163 i dalje). Iz svih ovih indijskih sustava proishode slijedeće nepobitne istine: {277.}

I. da Indijci vjeruju da je svijet stvoren od Boga; iako se razilaze oko načina na koji je postao;

II. da nisu ateisti i materijalisti, jer priznaju samo jednog Najvišeg Boga, koji je prvi uzrok stvaranja i prvi Stvoritelj svijeta;

III. da nisu manihejci jer vjeruju u jednoga jedinog najvišeg Boga, koji nema sebi slična i neovisan je o bilo kojem drugom biću. On je vječan, jedan i jedini, prvi Stvoritelj svijeta.

Iz prva indijskog sustava vidi se da je Bog najprije stvorio ženu. Tko je ta žena? Iz imena kojima je nazivaju Brāhmaṇī i njihove knjige veoma se dobro shvaća da je ta simbolička žena Priroda, božica u ženskom obličju, personificirana i simbolizirana u liku žene. Na sanskrtu ona se zove Parameśvarī, ‘Najviša Gospa’, Iṣī, ili Iṣānī ‘Gospa’, Bhavānī ‘Stvoriteljica’, koja daje postojanje, *bhavati* ‘on jest’, *bhavasi* ‘ti jesi’, *bhavāmi* ‘ja jesam’, *bhava* ‘postojanje’, ‘rađanje’ ili *existir* ili *nascer* kaže o. Hanxleden u svojem sanskrtskom rječniku, *bhaviṣyata* ‘ono buduće’, ‘ono što će imati postojati’, Bhavānī ‘božica koja daje postojanje’, ‘božica stvoriteljica koja daje

²² Gradić Mamallapuram ili Mahabalipuram, koji se nalazi 60 km južno od Channaija u saveznoj državi Tamil Nadu, poznat je po kompleksu hramova i svetišta, od kojih je najznamenitiji takozvani Obalni hram.

²³ Špilje Elephanta, na otoku Elephanta ili Gharapuri, u zaljevu Mumbaija. Na lokalitetu se nalaze šivistički i buddhistički špiljski hramovi.

²⁴ „Ocean je počelo svih stvari.” (Prevela I. D.)

²⁵ *De Homero* je djelo Pseudo-Plutarha.

postojanje ljudskim stvarima'; Ādibhavānī 'prva stvoriteljica', to jest 'prva božica koja je postojala', Ādikumāri 'prva djevica', 'prva djeva'; Mānasī 'volja Īśvare' ili 'Gospodina', Śakti 'moć', 'vrlina'; ἐνέργεια 'zbiljnost', Śaktidevī 'božica moći', Īśvarī 'gospa', Māyā 'božica čarolijā', Mahāmāyā 'velika božica čarolijā', *may* 'boja', *māyā* 'osjetilna varka', 'obmana', 'ono što sklapa oči, vara ih', 'ono što čini sebe nerazumljivim', *māyā* 'himba', 'varka', 'čarolija', 'prijevara', *māyin* 'sljepar', 'obmanjivač', 'varalica', 'tko zavarava i obmanjuje osjetila', *māyāga* 'himba', 'ono što vara i obmanjuje', *māyā fascinatio sensuum*, 'čarolija', *māyāvastu* 'ono čudesno', *māyāvibhava* 'čarolija', *māyāstrī* 'utvara', *devamāyā* 'neshvatljivo Božje djelo', *māyunu* 'nestati', 'iščiliti', 'isčeznuti'. Moj protivnik neka kaže da *Māyā*, *Mahāmāyā* ili *Māyādevī* nije izvorno indijska riječ, neka korijen riječi *māyā* izvodi iz *Maīa*, po Hezihiju²⁶ i po bilo kojem drugom grčkom rječniku, neka izvodi sve te imenice iz grčkoga korijena. *Mai*, kaže Hezihije, među Indijcima znači 'velik'. Neka dođe Hezihije s mojim protivnikom u brahmansku školu, i vidjet će da *mai* ne znači 'velik' na sanskrtu nego *ma* ili *mahā*, *mahimā* znači 'veličina', a Hezihije strahotno griješi kad umjesto „ma“ ili „mahā“ piše „mai“, iskrivljujući indijsku riječ. Dakle, *ma* ili *mahā*, u značenju 'velik', ne dolazi ni od Hezihija ni od Grka, kao ni *māyā*, ime božice Māye, nego potječe iz sanskrta.²⁷ (278.) Māyā božica čarolija, božica koja obmanjuje i zavarava osjetila, zadržuje čineći svoja djela nerazumljivima. Ta je tri boga (Brahman, Viṣṇu i Śiva) načinio prvi božanski sjaj, za koji kažu da je Ādibhavānī, to jest Mahāmāyā, kao o. Giuseppe da Carignano (vidi nav. knj.), a o. Marco dalla Tomba²⁸ u jednom svom rukopisu u Muzeju Borgia kaže: „Bhavānī, Božja

²⁶ Hezihije iz Aleksandrije (5. st.) grčki gramatičar i leksikograf, autor opsežnog antičkog rječnika *Zbirka svih riječi po alfabetskom redu* (grč.: Συναγωγή πασῶν λέξεων κατὰ στοιχεῖον).

²⁷ Vesdin je tu u pravu, jer se riječ "māyā" izvodi iz sanskrtskoga glagolskoga korijena √MĀ, 'mjeriti'.

²⁸ Marco della Tomba (rođen kao Pietro Girolamo Agresti, Senigallia, 1726. – Bhagalpur, 1803.) talijanski kapucinski misionar na Tibetu. U Indiji boravi od 1757. godine, većinom u gradovima Betiji blizu nepalske granice i u Patni. O svom boravku u Indiji piše poluautobiografske eseje *Introduzione al viaggio per l'India, Diversi sistemi della religione dell'Indostano i Piccola descrizione dell'India orientale, o Industan*. Piše i poduži kritički esej *Libro in cui si descrivono diversi sistemi della religione dei gentili dell'Indostano e Regni circonvicini*. Njegovi eseji vrijedan su izvor informacija o Indiji toga doba. Osim toga, prevodi i indijsku književnost, između ostaloga Kabirova djela *Mul Panji* i *Gyan Sagar* te Tulsidāsovo djelo *Rāmcāritmānas*. Njegova rukopisna ostavština čuva se u Vatikanskoj knjižnici u zbirci Borgia, a djela mu nisu objavljivana do 1878. godine, kad A. de Gubernatis objavljuje izbor iz Tombinih djela pod nazivom *Gli scritti del p. Marco della Tomba missionario nelle Indie Orientali, raccolti, ordinati ed illustrati sopra gli autografi del Museo Borgiano*, Firenze 1878. Njegovi suvremenici, poput W. Jonesa, s kojim se susreo 1784. g. u Bhagalpuru, Anquetil-Duperrona i Vesdina, često ga citiraju u svojim djelima, a pisma koja su razmjenjivali čuvaju se u arhivima Kongregacije za širenje vjere.

volja koja je emanirala u obličju žene, kako bi započela stvaranje Svijeta”. Ona se mijenja, seli se, preobličuje, prurušava i preobražava na tisuću načina, i čas je muško, čas žensko. Tko u njoj ne vidi Orfejevu Maju, egipatsku Izidu ili grčku Maju? Orfej u Himni upućenoj Maji kaže:

Mater cunctorum augustissima caeligenarum

Huc sis Maja dea, confer Ted ad tua sacra...

Quae media mundi stas fornice quod bona terram

Ipsa tenes, homines lactans dea cicure pastu

Ex Te caeligenarum, ex Te mortalium origo est.²⁹

Plutarh u *Izidi i Ozirisu* navodi natpis što ga je egipatska Izida, koju su Grci smatrali Minervom, imala u hramu u Saisu,³⁰ a koji u nekoliko riječi opisuje Izidu, to jest Iṣānī kod Egipćana i Indijaca: „Ja sam sve ono što postoji, ono što jest i što će biti: nitko od smrtnika nije razgrnuo moj veo.”³¹ Nije li ovo Bhavānī, Māyā, Priroda, velika božica Indijaca? Božica, kao što rekoh, stvoriteljica svega, personificirana Priroda, neshvatljiva u svojem djelovanju. Na Tibetu je jednako štovana, a po ocu Costantinu iz Ascolija,³² misionaru u Nepal, na tibetskom jeziku zove se Lhamaciupral, u Nepal, Māyādevī, božica Maja, u Bengal, Iṣānī, tj. Gospa, a kao što ispravno primjećuje gospodin Jones, ona je Priroda, Iṣānī ili Nature. (Vidi *Asiatick Reaerches*, sv. II., str. 373, rukopis *Notizie laconiche* u knjižnici Kongregacije za širenje vjere, str. 156, Ovidijev spis *Kalendari*, knj. IV., Ciceronov spis *De natura Deorum*, knj. II., str. 222-226, Lambinova

²⁹ Vesdin na latinskom citira nepoznati himan božici Maji koji pripisuje Orfeju. Izvor je himna nepoznat, pa smo ga slobodno preveli s latinskog:

Najuzvišenija majko svih nebesnika

Ti božice Maja, ukaži se, u svojoj svetosti

Koja na sredini zemaljskog luka čuvaš zemlju, o dobra božice.

Sve obdržavaš, pojiš ljude domaćim obrocima.

Od tebe potječu nebesnici, od tebe potječu smrtnici. (Prevela I. D.)

³⁰ Sais (grč.: Σάϊς; koptski: CαΙ), drevni grad na zapadnom dijelu delte Nila, gdje – po Plutarhovu pisanju – počiva božica Izida. Na njegovim ruševinama danas stoji grad Sa el-Hagar.

³¹ „Ego sum omne quod existit, est, et erit: meumque peplum nemo ad huc mortalium detexit.” (Prevela I. D.)

³² Costantino da Loro ili Lorenzo Liberato Mochi (Loro Piceno, Macerata, 1704. – Ascoli Piceno, 1770.), kapucin, proveo deset godina u misiji na Tibetu i Nepal. Djelo o nepalskom hinduizmu koje Vesdin spominje zove se *Notizie laconiche di alcuni usi, sacrificij et idoli del Regno del Nepal raccolte nell'anno 1744*, a ilustrirao ga je nepalski umjetnik. Čuvalo se u muzeju Borgia u Velletriju, no danas je izgubljeno. Vesdin ga kritizira zbog lošeg sanskrta.

izdanja,³³ gdje savršeno prikazuje božicu Prirodu.) Neki sirovi Indijci kažu da je ona žena Boga, drugi pak da je družica Sure ili Sūrye, Sunca, njihova glavnog Boga. Na nekim indijskim slikama i spomenicima prikazana je s ogrlicom na koju su nanizane ljudske lubanje, što znači da je ona gospodarica života i smrti, nastajanja i propadanja stvari. Od njezine menstrualne krvi, koja je pala na zemlju, stvoreno je cvijeće i sve što jest; svi indijski bogovi potekli su od nje, pa stoga na svojem čelu nose, kao i sami pogani, iscrtanu *yoni* ili *meḍhru*,³⁴ sačinjenu od dvije bijele postranične pruge i jedne crvene okomite pruge po sredini, koja označava menstrualnu krv Božice, od koje su sačinjeni Bogovi i sve vidljivo. (279.) (Vidi dvije indijske kapelice u muzeju Borgia u Velletriju i poglavlje *Hijeroglifi* u ovom djelu.) Bezbrojne su priče u kojima Egipćani, Indijci, Tibetanci i Kinezi pripovijedaju o ovoj božici. Nju se časti noću opscenom žrtvom, čije opisivanje priječi kršćanska čednost. Dovoljno je reći da se na tom okupljanju pojavljuje naga žena, i da je μήτρα³⁵ slavljena i čašćena cvijećem. Ova se žrtva na sanskrtu, malajalamskom i tamilskom naziva *Śakti pūja*, to jest žrtva božice Śakti, moći, energije, Prirode koja rađa i koja je majka svih stvari. (Vidi Jonston,³⁶ *De festis Hebraeorum et Graecorum schediasma*, Vratislaviae, 1660., pogl. 3, str. 94 pod Μυλλοί, i str. 99 pod Ἐλευσίνα.) Msgr. Pimentel³⁷ u svojem rječniku malabarskog jezika bilježi ovo sramotno prinošenje žrtve, a otac Norberto, misionar kapucin,³⁸ u jednom ga rukopisu opisuje.

Sinovi božice Iṣānī ili Bhavānī, tj. Prirode, jesu Brahman, Viṣṇu i Mahādeva ili Śiva. Prvi stvara, drugi obdržava, a treći uništava, što je na sanskrtu *ṣṛṣṭi*, *sthiti*, *saṃvara*, tj. ‘stvaranje’,

³³ Denis Lambin (1520.-1572.), francuski klasični filolog, poznat po komentarima i priređivanju izdanja klasičnih autora, među kojima su djela Horacija, Lukrecija, Cicerona i Demostena.

³⁴ *meḍhra* (fr. √mih + tra, dosl. ‘sredstvo za uriniranje’): *membrum virile*, *penis*.

³⁵ Μήτρα: ‘maternica’.

³⁶ Jan Jonston (Szamotuły, 1603. – Legnica, 1695.), poljski liječnik i znanstvenik. Djelo koje Vesdin navodi zove se *De festis Hebraeorum et Graecorum schediasma* (V. J. Trescheri, Bratislava 1660.).

³⁷ Antonio Pimentel, S. J. (?-1752.) isusovac, nadbiskup Cranganorea (Kodungallur, Kerala) od 1721 do 1752. godine, završio Hanxledenov malajalsko-portugalski rječnik, koji je Hanxleden napisao do slova *t*. Pimentel ga je dovršio i svoj dio objavio pod nazivom *Vocabulario de lingua Malavar*.

³⁸ Norbert de Bar-le-Duc (1703.-1769.), poznat i pod imenima Norbert de Lorraine, Abbé Jacques Platel, Pierre Parisot i Pierre Curel, Kapucinski misionar u Podicheryju od 1737. g. do 1740. g. Autor je djela *Oraison funèbre* iz 1742. g. i *Mémoires utiles et nécessaires* iz 1744. g., u kojima se zalaže za to da kapucinski svećenici brinu o misiji u Pondicheryju, a isusovci da ju napuste. Djelo iz kojega Vesdin citira zove se *Mémoires historiques sur les missions des Indes*, Lucca 1744.

‘obdržavanje’, ‘uništenje’. To su dakle tri sile stvaranja, obdržavanja i uništenja, simbolično prikazane trima elementima, zemljom, vodom i vatrom. Zemlja stvara zemaljske stvari, voda ih obdržava, a vatra uništava. Stoga kažu Malajalamci ili Tamilci da je Brahmanova priroda *bhū*, ili Bhūmi, Zemlja, Viṣṇuova *apas* ili *gelam*, Voda, a Śivina, *agni* ili Oganj. Prvi od navedenih bogova, kaže o. Norberto, zove se Rudra ili Mahādeva (također Śiva), Indijci ga poistovjećuju s vatrom jer, poput vatre, ima uništavačku snagu. Drugi se zove Viṣṇu, uspoređuje se s vodom, a treći, Brahman, zazivan je kao stvoritelj cijele prirode, i zbog toga ga se uspoređuje sa zemljom. (V. *Mémoires historiques sur les missions des Indes*, Lucca 1744., str. 4.) Sva trojica, budući da su stvoreni, i da su sinovi Bhavānī ili Prirode, na čelu nose znak μῆτρα ili *yonī* njihove majke Bhavānī, te stoga ovim znakom ukazuju na to da su stvorenja, elementi i upravitelji postanka i uništenja stvari, čiji je uzrok i počelo, prema Indijcima, vitalna menstrualna krv Bhavānī, njihove majke. Brahman je Caturmukha,³⁹ to jest ‘onaj koji ima četiri lica’, kao što zemlja ima četiri djela. On jaše na labudu, koji je simbol vode, na isti način na koji Zemlja pluta na vodi.⁴⁰ Viṣṇu leži na listu lopoča, simbolu vode, Śiva u ruci nosi vatru i grmljavinu, (280.) a istovremeno je i Vatra i Sunce, jer Sunce sja i gori. Dovoljno je pregledati njihove slike i kipove kako bismo se uvjerali u ovu indijsku alegoriju. Oni se preobličuju i preobražavaju u muško i žensko, u isto su vrijeme supružnici, sinovi i braća Bhavānī, kao što je Junona bila žena, majka i sestra Jupitera.⁴¹ (Vidi gore

³⁹ Caturmukha, ‘Onaj koji ima četiri lica’, jedno od imena boga Brahmana.

⁴⁰ Vesdinova bilješka (1):

Gospodin Forster smatra da je indijski *hamša* plamenac ili Linneov *Phoenicopterus Ruber*.

Johann Georg Adam Forster (1754.-1794.), njemački prirodoslovac i istraživač; Carl Linnaeus (1707.-1778.), poznat i kao Carl von Linné, švedski botaničar i zoolog, autor djela *Species plantarum* (1753.), utemeljitelj je sustava taksonomije za imenovanje živih organizama. (Op. I. D.)

⁴¹ Vesdinova bilješka (2):

Sv. Augustin (*De Civ. Dei*, knj. IV., pogl. 10) prenosi mišljenje poganih Rimljana o Junoni i kaže: ‘Non solum Juno soror et coniunx, sed etiam mater est Iovis’ (Junona nije samo sestra i supruga nego i majka Jupiterova), a u knj. VII., pogl. 5, pripovijeda kako je Varon, najučćeniji i najoštroumniji među poganima, povezivao svoje bogove s fiziologijom i prirodom, kao što to čine i Brāhmaṇī. (‘Fatetur vir iste doctissimus animam mundi ac partes ejus esse veros deos: unde intelligitur totam ejus theologiam, eam ipsam scilicet naturalem, cui plurimum tribuit, usque ad animae rationalis naturam se extendere potuisse’). Sv. Augustin, Klement Aleksandrijski, Arnobije, Laktancije, bore se protiv tih sistema i tih ludosti, i to s pravom, no ipak je istina, i bit će istina, da su pogani neke bogove povezivali s prirodom, druge s planetima, treće s afekcijama duše, četvrte s nužnošću, a vrlo malo njih sa štovanjem stvarnih ljudi ili znamenitih velikana.

na str. 8, 9, 65, 66.) Oni su različiti, no sjedinjeni u jedan torzo ili trup i tvore čudovišno Trojstvo ili *trimūrti* Indijaca, te su na taj način prikazani u drevnom hramu na otoku Elephanta, čiji nam je točan crtež dao Niebuhr u drugom svesku djela *Reisebeschreibung* (tabla V, str. 31 i dalje), te u dvjema indijskim kapelicama u muzeju Borgia u Velletriju; Caylus⁴² (*Recueil d'antiquités égyptiennes*, sv. I, str. 12, tabla II, br. 1) donosi egipatski kip boga Ozirisa koji se leđima sljubljuje s Izidom, a to je Bhavānī ili stvarateljica, kojom se Oziris koristi u svojim činidbama. U sv. VI., tabla I, br. 4 donosi egipatsko trojstvo s tri glave, koje prikazuje tri osobe sjedinjene u jednom tijelu, kao što su Brahman, Viṣṇu i Śiva sjedinjeni u jedno jedino tijelo na otoku Elephanta blizu Bombaja u Indiji. Na egipatskom prikazu jedan od bogova u ruci drži *liṅgu* ili *falus*, simbol stvaralačke moći, čije je štovanje također u Indiji usmjereno isključivo na boga Śivu ili Mahādevu, koji je jednako tako predstavljen u znaku falusa. (Vidi gore, str. 48 i 77-78.) Drugi egipatski bog drži uza se kobca, a kobac je pomagač indijskome bogu Viṣṇuu, drugom bogu indijskoga Trojstva. Sva tri egipatska boga sjedinjena u jednom tijelu nalaze se u lađici, a lađica na vodi.

Ovaj egipatski prikaz dokazuje dakle da se i među starim Egipćanima častilo svojevrсно Trojstvo, a voda, u kojoj stoje ova tri boga dolje sjedinjena, pokazuje da su ova tri stvoritelja sačinila svijet iz vode, što je i pristup indijskih filozofa. (281.) S tim u svezi vidi bakrorez indijskog Trojstva, kakvo je prikazano u drevnom hramu na otoku Elephanta. Prvi lik predstavlja božicu Bhavānī koja sjedi na volu ili kravi, koji su simbol stvaranja i plodnosti. Pri dnu je cvijet lopoča, simbol vode, koja je nužna za postanak svega zemaljskog. Božica nosi ogrlicu s nanizanim ljudskim lubanjama koja joj seže do krila, a simbol je života i smrti koji su u njezinim rukama. Na čelu nosi μήτρα, znak prvog počela stvaranja u nerazboritoj filozofiji ovih Indijaca. Na drugom bakrorezu prikazani su Brahman, Viṣṇu, Śiva, vidljivo i tjelesno Trojstvo. Dva boga u ruci drže zmiju, simbol života i smrti, koja se nalazi dakle u ruci bogovima, jer oni stvaraju, obdržavaju i uništavaju sve.⁴³ Po izduljenim i probušenim ušima u koje je udjenut cilindrični nakit čitatelj može

⁴² Anne Claude de Tubières-Grimoard de Pestels de Lévis, comte de Caylus (1692.-1765.), francuski staretinar i pionir arheologije. Njegovo djelo u 7 svezaka koje Vesdin navodi nosi naslov *Recueil d'antiquités égyptiennes, étrusques, grecques et romaines*, a objavljvano je od 1761. g. do 1767. g.

⁴³ Vesdinova bilješka (3):

Poznato je da ugriz ljutice zacjeljuje kad se na ranu odmah priljubi smrskana glava iste te ljutice koja je ranila čovjeka. Doista, poznajem jednog zmijara koji je na ovaj način, bez ikakva drugog

izvesti zaključak da ovo Trojstvo nije preuzeto iz egipatske religije. Među svim drevnim i modernim istočnim narodima, samo Indijci imaju vrlo izduljene i probušene uši s velikim zlatnim cilindričnim uresom u njih umetnutim, a taj običaj održao se u Malabaru do danas. Hram na otoku Elephanta također je vrlo star te bi trebalo provjeriti nadmašuju li ona Caylusova posuda⁴⁴ i egipatske piramide starinu ovog podzemnog hrama. Indijsko Trojstvo na sanskrtu se naziva *trimūrti* od *tri* ‘tri’ i *mūrti* ‘tijelo’, *puṇya mūrti* ‘sveto tijelo’, *Viṣṇu mūrti* ‘idol, tijelo Viṣṇua’. Takvo je značenje riječi *mūrti* u sanskrtskom rječniku o. Hanxledena, monsinjora Pimentela te u knjizi *Mahābhārata*. Dakle, *Trimūrti* ne znači ‘tri boga’ ili ‘tri sile’, nego ‘tri tijela’, vidljiva, stvorena od božice Bhavānī, tri idola sjedinjena u jedan torzo. Mnogo godina prije rođenja Isusa Krista Orfej je imao nejasnu i nesavršenu ideju nekakva Trojstva. Ono se sastojalo od tri dijela, po imenu βουλή, φῶς, i ζωή, ‘promisao’, ‘svjetlo’, ‘život’. (Vidi *Suidae Lexicon*,⁴⁵ sv. II., natuknica Ὅρφεύς, str. 720.) Hermes Trismegistos poznao je svojevršno Trojstvo (vidi natuknicu Ἐρμῆς u Sudi, sv. II., str. 859, izd. Cambridge, 1705.); Jamblīh,⁴⁶ (*De Mysteriis Aegyptiorum*, dio 8, pogl. 2, str. 158, izd. Oxford, 1678.) izvještava o još jednom drevnom Trojstvu Egipćana, a ono je Ikton, Emef i Àmon. Zarathuštra među svojim proročanstvima (v. Stanley,⁴⁷ *The History of Philosophy*, str. 1176) kaže:⁴⁸ „ὅπου πατρική Μονάς ἐστὶ Ταναν, ἔστι Μονάς καὶ δύο γεννεά.”(282.) „Gdje je jedinstvo po Ocu, proteže se Jedinstvo, koje stvara dva”, itd. (Vidi cijeli odlomak u vrlo učenoj

melema, izliječio četiri osobe od ugriza ljutice. Tako da je prislanjanjem glave ljutice otrov ubrizgan u ranu ujedno otrov i lijek, smrt i život. Vidjeti gore I. dio, II. poglavlje.

⁴⁴ Vjerojatno se misli na takozvanu Caylusovu vazu od alabastera posvećenu Kserksu I. Velikom, u čiji je posjed između 1752. g. i 1756. g. došao grof Caylus. Vaza ima na sebi natpise na egipatskim hijeroglifima i staroperzijskom klinastom pismu.

⁴⁵ Grč. Σοῦδα, lat. *Suidae Lexicon*, opširna enciklopedija antičkog Mediterana, nastala u 10. st. u Bizantu, važna za poznavanje antičke književnosti. Bavi se, između ostalog, biblijskim i poganskim temama, pa se pretpostavlja da je djelo plod višebrojnih kršćanskih mislilaca. Kritičko izdanje sastavila je i uredila danska klasična filologinja i knjižničarka Ada Adler (1878.-1946.). Djelo je objavljeno u pet svezaka 1928.-1933. g.

⁴⁶ Jamblīh, grč. Ἰάμβλιχος (Halkida u Siriji oko 245. – oko 320.), grčki novoplatonistički filozof, upućen u egipatska vjerovanja. Djelo koje Vesdin spominje, objavljeno u Veneciji 1497. g., nosi naslov Περὶ τῶν Αἰγυπτίων μυστηρίων ili lat. *Theurgia* ili *De Mysteriis Aegyptiorum*.

⁴⁷ Thomas Stanley (1625.-1678.), engleski pjesnik, pisac i prevoditelj. Vesdin citira njegovo djelo *The History of Philosophy*, koje u tri sveska izlazi u Londonu od 1655. g. do 1660. g., a 1662. g. izlazi četvrti svezak pod naslovom *The History of the Chaldaick Philosophy*.

⁴⁸ Vesdin rečenicu navodi na grčkom uz svoj prijevod na talijanski.

dogmatsko-filološkoj besjedi o Trojstvu, koju je u 1795. izgovorio izobraženi plemić iz Canose,⁴⁹ a koja je tiskana u Napulju 1795. g., str. 157, 104, 121.) Drevni Perzijanci, štovatelji Sunca, u njemu su prepoznavali nedjeljivo Trojstvo, to jest Boju, Svjetlo, Plamen, a neki drugi Mitru, Ahura Mazdu i Ahrimana, to jest Sunce, sklad i nesklad, to je prijateljstvo i neprijateljstvo između elemenata, svjetla i tame. (Vidi *Ibn Sbahana* kod Poccokea⁵⁰ u *Specimen Historiae Arabum*, str. 147-148, *Asiatick Researches*, sv. I, str. 274.) Platon je naučavao o trojstvu, a po njegovu mišljenju to su Najviše Dobro, Razbor i Duša.⁵¹ Tko može sumnjati da su istočni narodi sačuvali neke starodrevne predaje, poput one o općem potopu i o Bogu koji se ima roditi i otpustiti bezakonje ovoga svijeta? Ovo učenje vidjet ćemo malo kasnije u indijskim knjigama. Dakle, vrlo nejasna i nesavršena ideja ili spoznaja o svojevrsnom Trojstvu oduvijek se čuvala među istočnim mudracima: Egipćani, Perzijanci, Indijci uvijek su zadržali i štovali nekakvo Jedno i Trojedno, koje izlazi iz Jednog, ili Trojedinstveno, koje prebiva u Jednom. Ovo učenje i predaja prethodili su više stoljeća rođenju Isusa Krista i svetom pismu Novoga Zavjeta, iz kojih su jedino kršćani

⁴⁹ Antonio Capece Minutolo (Napulj, 1768. – Pesaro, 1838.), plemić iz Canose kraj Napulja, član plemenitaške obitelji, političar i pisac. Vesdin spominje njegov dogmatsko-filološki govor o Trojstvu (tal.: *La Trinità*) koji je održao 1795. g. u Napulju.

⁵⁰ Edward Poccoke (Oxford, 1604. – Oxford, 1691.), engleski orijentalist i bibličar. Godine 1663. objavljuje djelo o arapskoj povijesti *Al-Mukhtašar fi-l-Duwal* sirijsko-kršćanskog biskupa, pisca, filozofa i povjesničara Bar Hebraeusa (1226.-1286.) pod naslovom *Specimen Historiae Arabum*, koje je preveo, uredio i komentirao na latinskom jeziku.

⁵¹ Vesdinova bilješka (4):

Različite su tvrdnje učenjaka o Trojstvu kod Platona i nekih drugih filozofa. V. komentare Ludovica Vivesa uz *De Civitate Dei*, knj. X., pogl. 23 Sv. Augustina. 'Pitagorejci su savršenstvo stvari rasporedili na troje (piše Aristotel), naime na početak, sredinu i kraj (kao i Brāhmaṇī u stvaranju, održavanju i uništavanju) i taj broj se koristio u božanskim svetim djelima.' Te iste riječi kaže mag kod Teokrita, 'Tri puta progovaram, tri puta me glas izdaje, o božice'. A Vergilije je još izričitiji [*Ekloga VIII*, redci 73-75, preveo Tomo Maretić, op. I. D.]:

Najprije tri obavijam oko tebe trobojne ove

Žice i oko ovog oltara obnosim lik ti

Tri put: lih broj bogu je drag.

Veliko proročanstvo Serapisovo [egipatskom kralju] Thulisu glasilo je:

Principio Deus est, tum sermo et spiritus istis

Additur: aequaeva haec sunt et sententia in unum.”

[“Bog je u početku, zatim duh i riječ / Neka se doda: oni su jednaki i presjedaju u jednom”, prevela I. D.]

izvukli savršeniju spoznaju o ovomu presvetome otajstvu. Orfej, Hermēs,⁵² Zarathuštra, Platon živjeli su prije rođenja Isusa Krista i njihova su djela nastala prije ovoga važnog razdoblja. Podzemni hram na otoku Elephanta nesumnjivo je stariji od kršćanske ere⁵³ – ako Trojstvo Orfejevo, Hermēsovo, Zarathuštrino, Platonovo, kao Trojstvo Egipćana i drevnih Perzijanaca nije preuzeto i nije se moglo preuzeti iz kršćanskih knjiga nakon rođenja Isusa Krista, zašto i na temelju čega se može tvrditi da je brahmanističko Trojstvo preuzeto nakon rođenja Isusa Krista iz apokrifnih kršćanskih knjiga? (283.) Da bi se iznijela takva tvrdnja, valja imati krajnje neznanje o jazu koji dijeli brahmanističko od kršćanskoga Trojstva, neznanje, kažem, neoprostivo, koje ne zna razlikovati mišljenja drevnih filozofa o njihovu lažnom Trojstvu od objave i božanske svjetlosti preuzvišenog otajstva koju su kršćani dobili u svetim knjigama Novoga Zavjeta. Brahmanističko Trojstvo na hindustanskom je jeziku *mūrti*, *mūrtti* na južnoindijskom pismu i jeziku. *Mūrti* je vidljivo i djeljivo tijelo, idol sastavljen od tri idola, bogovi rođeni od božice Bhavānī, kako kažu sve indijske knjige, a posebno knjiga *Mahābhārata* u *Sambhāvi*,⁵⁴ to jest u indijskoj knjizi postanka. Ova su se tri boga nalazila u jajetu koje je stvorio Parameśvara, oni će umrijeti kad svijet bude uništen, po knjizi *Candrodaya*,⁵⁵ što se može vidjeti u mojoj *Sanskrtskoj gramatici*, str. 175. Brahman na sanskrtu znači ‘znanje o zakonu’, Brahman ili Brahmāva, Bog Brahman, kaže o. Hanxleden u svom sanskrtskom rječniku: „Deos dos Gentios, Creador que nasceo da fula do Tanque nascida no embigo do Viṣṇu” to jest „Brahman bog pogana, tvorac koji se rodio iz lopoča, koji je niknuo iz pupka Viṣṇuova”. On je ‘znanje o zakonu’ kao tvorac, jer mudro po zakonima prirode upravlja poretkom svega stvorenoga i onime što ima nastati. Knjiga *Veda*, koju on drži u ruci, nije drugo doli knjiga ‘prirode’ koju mu je ona dala da bi upravljao stvaranjem po nužnosti, po težini i mjeri. *Suidae Lexicon*, pod natuknicom Βραχμάν, smatra da je on Kralj i Zakonodavac; Sveti Epifanije Salaminski, Postel⁵⁶ i drugi smatraju ga Abrahamom. Ova

⁵² Grč.: Ἑρμῆς.

⁵³ Danas znamo da tome nije tako jer je spomenuti hram nastao oko 5. st. te je nadograđivan do 9. st.

⁵⁴ *Sambhāva-(upa)parvan* čini poglavlja 65-142 *Ādi-pravana*, prve knjige *Mahābhārata*.

⁵⁵ Djelo *Prabhāvacandrodaya* autora Kṛṣṇamiśre.

⁵⁶ Guillaume Postel (1510.-1581.), francuski isusovac, lingvist i astronom. Poznat po tome što je zagovarao jednu univerzalnu svjetsku religiju. Po povratku s istoka piše djela *Les Très Merveilleuses Victoire des Femmes du Nouveau Monde* i *La Vergine Venetiana*, koja ga dovode u sukob s inkvizicijom te biva proglašen ludim – pošteđen

mišljenja padaju u vodu ako vidimo indijske knjige i spomenike. *Brāhmaṇa* znači učenjak, doktor. Bog Brahman često je prikazan unutar jajeta u ljudskom liku, kao da stvara iz jajeta. (Vidi Pivati,⁵⁷ sv. 1.) Arapi su nakon prodora u Indiju u sedmom stoljeću neobično iskvarili indijska imena i učenje koje nisu razumjeli uslijed manjka znanja o indijskim jezicima. Po ovim barbarima, bog Brahman jest Džibril ili arkandeo Gabriel, bog Višņu jest Mihael, a Mahādeva ili Śiva jest Rafael. Vidi Anquetil-Duperronovu indijsku knjigu *Oupnek'hat* koju su Arapi sasvim iskrivili i izobličili⁵⁸ (*Recherches historiques sur l'Inde*, sv. II., str. 297, 298 i dalje). Tako je većina perzijskih knjiga, koje je sam Anquetil-Duperron pripisao Zarathuštri i perzijskim autorima, nepatvoreno i neprekidno iskrivljavanje jezika sanskrtskog i indijskog učenja zakrinkanog u arapsko i perzijsko. Indijske knjige *Mahābhārata* i *Amarakośa*, *Rāmāyaṇa* i druge nigdje ne spominju Arape, a one koje ih spominju sumnjive su, napisane nedavno, iskrivljene i sastavljene nakon (284.) prodora tih barbara u Indiju, koji se dogodio, kao što rekoh, u sedmom i osmom stoljeću.

Brahmanova je žena Sarasvatī, božica slovničkog umijeća, pjesništva i sklada. U knjizi *Amarakośa* ona se zove Brahmi ili 'božica znanosti', Bharati 'božica povijesti', jer se drevna indijska pripovijest zove *Bhārata* ili *Mahābhārata*, po kralju imena Bharaden ili Bharata, prvom indijskom kralju u Anquetilovu *Katalogu*,⁵⁹ od kojega Indijci izvode rasu, naraštaj i niz svojih drevnih kraljeva, koja je uostalom čudesna. V. *Mahābhārata* u knjizi *Sam̄bhāva* ili indijskoj knjizi postanka na listu 11 mojega rukopisa na palminu lišću. Bhāṣā [je] božica slovničkoga umijeća, jer

je optužbe za krivovjerje jer je ona često sa sobom nosila smrtnu kaznu – i pritvoren u samostanu St. Martin des Champs u Parizu, gdje je i umro.

⁵⁷ Gianfrancesco Pivati (1689.-1764.), talijanski politički teoretičar i enciklopedist. Djelo koje Vesdin citira nosi naslov *Nuovo dizionario scientifico e curioso sacro-profano*, sv. 1, a-b, Venezia, per Benedetto Milocco, 1746., tabla XLVI, fig. 2. Vesdin isto djelo često spominje i citira, a "tepa" mu nazivajući ga "znanstveni rječnik".

⁵⁸ Abraham Hyacinthe Anquetil-Duperron (1731.-1805.) francuski prevoditelj i jedan od pionira indologije. Iz Indije u Europu donio je mnoštvo rukopisa. Poznao je hebrejski, perzijski, arapski i avestički jezik. U Suratu je među Parsima proveo 7 godina te je uz njihovu pomoć preveo Avestu pod nazivom *Zend-Avesta*, *Ouvrage de Zoroastre* na francuski jezik 1771. g. Anquetil-Duperron prvo prevodi Upanišadi s perzijskog na francuski (neobjavljeno), a zatim i na latinski jezik. Upanišadi je sa sanskrta na perzijski preveo najstariji sin mogulskog vladara Šaha Ďahana, Dara Šikoh 1657. g., no uzeo si je slobode te promijenio neke dijelove teksta i značenja. Anquetilov latinski prijevod pod naslovom *Oupnek'hat* izlazi u Strasbourgu u dva sveska 1801. g. i 1802. g. Djelo na koje upućuje Vesdin, pod naslovom *Recherches historiques et géographiques sur l'Inde*, prvi je puta objavljeno 1786. g.

⁵⁹ Abraham Hyacinthe Anquetil-Duperron, *Catalogue des livres*, Veuve Tilliard et Fils, Paris 1805.

bhāṣa s posljednjim kratkim *a* znači ‘jezik’, ‘narječje’, ‘govor’. Ghī⁶⁰ [je] božica glasova, pjeva, sklada, Vak-rānī vladarica riječi, a Sarasvatī, božica sklada, bila je dana kao nevjesta Brahmanu Stvoritelju kako bi On dodao težinu, mjeru, sklad onome što stvara po nalogu svoje majke Prirode. Ova božica jest Minerva starih Rimljana i Grka, a već sam je opisao u ovom djelu u pogl. IX. Simbolična Viṣṇuova žena jest Lakṣmī ili krasotica, Mā [je] velika, Velika Majka Rimljanā, Śrī [je] bogata, obdarena, Lokamātā [je] majka Svijeta ili Zemlje, Lokajananī [je] roditeljica Svijeta to jest svega zemaljskog, Maṅgaladevī [je] božica obilja, sreće, Kṣīrasa [je] mliječna, mila, Padmālayā [je] božica koja sjedi u cvijetu lopoča, simbolu vode koja je neophodna Zemlji za njezine plodove, Ramā [je] požudna, plodna, putena, spremna propupati, Indira [je] zapažljiva, opipljiva, na latinskom *sensus afficiens*. Ova je božica nesumnjivo božica Zemlja, nevjesta Viṣṇua, elementa vode. Rea, Telura, Vesta, Ops, Cerera, Velika Majka Grkā i Rimljanā jesu jedna te ista božica Lakṣmī, žena Viṣṇuova. (Vidi Sv. Augustin, *O državi Božjoj*, knj. 4, pogl. 10.) Ona vlada zlatom i srebrom, poljima, drvećem, rižom, voćem, biljem i živinom, vatrom, koju sprječava u kući i na polju, zbog čega su je Grci nazvali Ἀλώας.⁶¹ Opisao sam je u pogl. *O brakovima* i u *Systema Brahmanicum* (str. 93 i dalje). (Vidi Kalimahov *Himnus ad Cererem*, str. 23, obj. u Rimu 1795. g.) Nju se prikazuje kako sjedi unutar cvijeta lopoča ili kako stoji i doji novorođenče, ili s vrećom iz koje rasipa plodove zemlje. Simbol joj je krava. (Vidi gore str. 14 i 15.) Ovo je druga egipatska Izida. (V. Plutarh, *O Izidi i Ozirisu*.) Žena boga Mahādeve, Śive ili Rudre jest božica Pārvatī to jest Gospodarica planina, Īśānī ili Gospa, Gaurī [je] blistavo žuta ili *gaurī* bijela, Kālī [je] gospodarica godišnjih doba i vremena, Haimavatī [je] gospodarica vlage, hladnoće, Rudrānī [je] božica koja tjera na plač roditelje i one u groznici, oboljele od kuge, boginja i drugih bolesti što ih ona zadaje smrtnicima. Sarvamaṅgalā [je] božica (285.) sladostrašća, dobrote i veselja, koja čini da sve zemaljsko klija i raste. Nju sam opisao na str. 15, 79 i 80 ovoga djela, a osobito u pogl. XI., gdje će čitatelj pronaći njezin opis. Kao nevjesta je dana Śivi to jest Suncu, jer Mjesec je obasjan Suncem, a po indijskoj filozofiji Mjesec stvara, obdržava, uništava i utječe na sve zemaljsko, zajedno sa Suncem. (Vidi Plutarhovo djelo *O Izidi i Ozirisu*). Dakle, kako je u davnini božicu

⁶⁰ Nije jasno na koju Vesdin božicu misli, ali je očito da se radi o imenu povezanom s glagolskim korijenom *gai* ‘pjevati’ ili imenicom *geya* ‘pjesma’, ‘pjev’, ‘pjevanje’.

⁶¹ Jedno od imena božice Cerere, zaštitnice poljoprivrede i žita. Vesdin od Teokrita preuzima i ime Ἀλώας koje znači ‘ona koja ima veze s gumnom, tj. vršenjem žita’.

Bhavānī, to jest Prirodu, predstavljao simbol μήτρα, tako i božicu Pārvatī, to jest Mjesec, simbolizira ista μήτρα, simbol stvaralačke moći Mjeseca, kao što je *liṅga* simbol stvaralačke moći Sunca. (V. gore str. 48, i Seldenovo djelo⁶² *De dis Syris syntagmata II*, dio I., pogl. 6 i dio I., c. 3⁶³; *Druga knjiga Ljetopisa*, pogl. 15, redak 16: „Maacham, matrem Asae Regis ex augusto deposuit imperio, eo quod fecisset in luco simulacrum Priapi”).⁶⁴ Ženski organ na sanskrtu kod *Amarasimhe* u pogl. *Manuṣyavarga* djela *Amarakośa* naziva se *yoni*, *śiśna*, *medhra*, *ramaṇa*, *mehana*, a ovdje čitatelj treba uočiti da se grčko ime μήτρα podudara sa sanskrtskim imenom *medhra*, koje su stari Indijci i Perzijanci uzeli i usvojili za božicu Mjesec, uzimajući simboliku stvaralačke moći Mjeseca umjesto samoga Mjeseca. Stoga Herodot u prvoj knjizi svoje *Povijesti* na str. 27 kaže: „Uranija je također štovana u Perziji. Asirci su Veneru prozvali Milita, Arapi istu nazivaju Alita,⁶⁵ Perzijanci Mitra”. Eto kako su Perzijanci, Indijci i Grci usvojili ime μήτρα ili *medhra* i često ga uzimali u značenju ‘Venera’, ‘Uranija’ ili ‘Nebo’, što je indijska Sarvamaṅgala to jest Mjesec, božica sladostrašća i rađanja, jer se vjeruje da utječe na rađanje čovjeka i svega zemaljskog. Μήτρα se još uvijek štuje u Indiji, kako o. Costantino iz Ascolija, misionar u Nepal, bilježi u svom rukopisu koji se nalazi u knjižnici Kongregacije za širenje vjere. (Vidi sl. 58. i 34.) Razlog zbog kojega su stari Kaldejci, Arapi, Perzijanci i Indijci štovali Sunce, Mjesec i druge planete jasan je; ne shvaćaju ga samo dopisnik iz Pise i stanoviti arapski profesor. Barbari, kao što kaže Platon, u knj. 35 svojega dijaloga *Filozof*⁶⁶ (str. 923-924 izdanja objavljenog u Baselu), bili su prvi promatrači Neba. Oni su gledali kako se nebeska tijela kreću, jure, vraćaju, uvijek se držeći

⁶² John Selden (1584.-1654.), engleski pravni povjesničar i orijentalist. Godine 1617. objavljeno je njegovo djelo *De dis Syris syntamata* kojim se potvrdio kao pionir poredbenog proučavanja religije i indoeuropske lingvistike. U svojem djelu dokazuje podudarnosti između semitskog i europskih jezika.

⁶³ 3. c. je kod Seldena *Syntagma I*, str. 21, *De diis Syris Syntagmata II*.

⁶⁴ „I Maaku, majku kralja Ase ukloni sa vlasti jer je u šumarku bila načinila kip Prijapu.” (Prevela I. D.) Vesdin se poziva na *Drugu knjigu Ljetopisa*, pogl. 15, redak 16, gdje međutim stoji: „I svoju mater Maaku ukloni kralj Asa s vlasti jer je bila načinila gada Ašeri. Asa je sasjekao njezina gada, satri ga i spalio u potoku Kidronu.” U Bibliji se navodi božica Ašera ili Astarta ili Istar koja je štovana u Siriji, Feniciji i Kanaanu. Ašera je božica rata i ljubavi, a poznata je i kao božica Mjeseca to jest pratilja boga Sunca Baala. Simbol Ašere jest deblo bez grana, a štovanje je katkad uključivalo i obrednu prostituciju. Možda je to razlog zbog kojega Vesdin ovdje umeće boga Prijapu.

⁶⁵ Grč.: Ἀλίττα ili Ἀλλιάτ. Vesdin nazivlje preuzima od Herodota.

⁶⁶ Spis *Epinomis*, poznat i pod naslovom *Filozof*, Vesdin – kao i neki drugi autori – pripisuje Platonu. Vesdin navodi jedno od izdanja Platonovih sabranih djela na latinskom jeziku koje je objavio švicarski tiskar i izdavač Johann Froben u Baselu u 16. st. Po Diogenu Laertiju, autor *Epinomisa* jest Filip iz Opunta, Platonov suvremenik i učenik.

zadanoga i pravilnog reda, kako izazivaju mijene godišnjih doba, rast svega zemaljskog, kiše, bolesti itd. Dakle, vjerovali su da su nebeska tijela obdarena životom, da ih pokreće i njima upravlja neki Bog, neki um, neki božanski duh i da on izaziva gore navedeno. Dakle, Platon nas u navedenom djelu poučava: „Haec caelestia putamus animalia esse, divinum astrorum genus, corpore pulcherrimo, animaue beatissima et optima constitutum.”⁶⁷ I nešto dalje: „Oportebat hominibus argumento esse, quod astra, universusque ille circuitus mentem habeant, quia eadem semper agunt.”⁶⁸ (286.) (Ciceron, *De natura deorum*, knj. II., str. 220 i 221 Lambinova izdanja.) Plutarh, u *De placitis philosophorum*, knj. I., bio je istog mišljenja: „Cum viderent stellas perpetuo moveri, et in causa nobis esse, ut solem et lunam contemplaremur, deorum iis nomen fecerunt a cursu dictum.”⁶⁹ A još jasnije Knjiga Mudrosti iz Svetoga Pisma, pogl. 13: „Po naravi su glupi svi ljudi koji ne upознаše Boga, oni koji iz vidljivih ljepotâ ne mogu spoznati onoga koji jest – nisu sposobni prepoznati umjetnika po djelima njegovim; nego smatraju bogovima koji svijetom vladaju, oganj ili vjetar ili hitri zrak, zvjezdan krug ili silnu vodu ili svjetlila nebeska.”⁷⁰ Da su pravljene likovi, prikazi, znamenja i obličja ovih prirodnih bogova, sigurno je. „Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quae est in Caelo desuper, et quae in terra deorsum, neque eorum quae sunt in aquis sub terra.”⁷¹ (Knjiga Izlaska, pogl. 20, redci 4. i 5.) To je upravo slučaj kod Indijaca. U početku su častili gola nebeska tijela, elemente i golu prirodu koja je djelovala u njima, zatim su podigli likove, prikaze, znamenja, obličja, figure, slike, kipove, idole u kojima su priprosto nastojali izraziti njihove kreposti, djelovanja i učinke. Προσεκύνησαν ἥλιον ὡς Ἴνδοί καὶ σελήνην ὡς Φρύγες, *Indi Soli, Phryges Lunae divinos honores tribuerunt.*⁷² Klement

⁶⁷ „Ova nebeska tijela smatramo živim bićima, rodom božanskih zvijezda, prelijepa tijela, preblažene duše.“ Vesdin citat navodi na latinskom bez prijevoda na talijanski. (Prevela I. D.)

⁶⁸ „Da su nebeska tijela i cijeli svemir obdareni duhom, dokazuje to, što uvijek jednako djeluju.“ Vesdin citat navodi na latinskom bez prijevoda na talijanski. (Prevela I. D.)

⁶⁹ „Kad su vidjeli zvijezde kako se neprestano kreću i da im to omogućava promatranje Sunca i Mjeseca, dali su im imena bogova, nazvavši ih jurećima.“ Vesdin citat navodi na latinskom bez prijevoda na talijanski. (Prevela I. D.)

⁷⁰ Knjiga Mudrosti, pogl. 13, redci 1, 2, 3.

⁷¹ „Ne pravi sebi lika ni obličja bilo čega što je gore na nebu, ili dolje na zemlji, ili u vodama pod zemljom.“ Vesdin citira na latinskom Knjigu Izlaska, pogl. 20, redke 4. i 5.

⁷² „Indijci su štovali Sunce, a Frigijci Mjesec.“ (Prevela I. D.)

Aleksandrijski⁷³ (*Cohortatio ad gentes*, str. 22, izdano u Veneciji) jasno bilježi da su se Indijci dali zavesti promatranjem nebeskih tijela i gledanjem Neba: „Caelorum contemplatione decepti sunt”.⁷⁴ Plinije Stariji (u knj. 7 svojega spisa *Prirodoslovlje*) kaže: „Philosophos eorum (Indorum) quos Gymnosophistas vocant, ab exortu ad occasum perstare contuentes Solem, immobilibus oculis, ferventibus arenis, tota die alternis pedibus insistere”.⁷⁵ Dodaje Solin:⁷⁶ „In globo igneo rimantes secreta quaedam”.⁷⁷ Što su bile te zagonetke i tajne koje su indijski filozofi u sunčevoj kugli proučavali i istraživali, ako ne njezina božanska svojstva, za koja su vjerovali da isijavaju iz ovoga njihovog velikog božanstva? Zatim, Celio Rodigino⁷⁸ (u spisu *Antiquae lectiones*, str. 867) tvrdi, kao i Arijan,⁷⁹ da su Indijci častili Sunce, i poskakivali pred njim ujutro kad bi izlazilo, časteći ga skokovima i molitvama, na isti način na koji ga dan danas štiju svojim jutarnjim molitvama i čišćenjem. Jambul,⁸⁰ stari grčki putnik, kojega spominje Diodor Sicilski⁸¹ u spisu *Knjižnica* (knj. II., pogl. 13) pronašao je kult Sunca i Mjeseca u Indiji. Benjamin iz Tudele⁸² u svojoj *Knjizi puta* (objavljenoj u Antwerpenu, na str. 93) govoreći o Indijcima kaže: „Colitur ab

⁷³ Klement Aleksandrijski ili Tit Flavije Klement (Atena, 150. – Kapadocija, 215.) grčki crkveni pisac i voditelj katehetske škole, djelovao u Aleksandriji. Bio je Origenov učitelj, a glavna su mu djela *Nagovor* (Προτρεπτικός), *Odgojitelj* (Παιδαγωγός) i *Sagovi* (Στρώματα).

⁷⁴ „Obmanjeni su promatrajući nebesa.” (Prevela I. D.)

⁷⁵ „Filozofi među njima (Indijcima), zvani gimnosofisti, gledaju postojano u Sunce, od izlaska do zalaska, nepomičnih očiju, i na užarenom pijesku po cijeli dan stoje naizmjenice na jednom pa na drugom stopalu sa stopala na stopalo.” (Prevela I. D.)

⁷⁶ Gaj Julije Solin (3. st.), rimski geograf poznat po djelu *Zbirka spomena vrijednih stvari* (lat.: *Collectanea rerum memorabilium*), koje je prerađeno u srednjem vijeku i objavljeno pod naslovom *Mnogoznanac* (*Polyhistor*).

⁷⁷ „Užarena kugla čuva tajnu.” (Prevela I. D.)

⁷⁸ Ludovico Maria Ricchieri (1469.-1525.), poznatiji kao Celio Rodigino, lat. Caelius Rhodiginus, talijanski klasični filolog i humanist. Godine 1516. objavljen je njegov spis *Antiquae lectiones* u šesnest svezaka, a posthumno 1542. g. izlazi drugo izdanje u dvadeset svezaka kod Frobenia u Baselu.

⁷⁹ Arijan (oko 86.-146.), rimski povjesničar i filozof, pisao i o povijesti Indije.

⁸⁰ Jambul (? – 3. st. pr. Kr.), grčki književnik i autor fiktivnog putopisa *Otoci Sunca* (grč.: Ἡλίου νῆσοι) koji je poznat iz sažetka u povjesničara Diodora Sicilskog. Putopis se odnosi na otok koji se nalazi „južno od Arabije”, pa se pretpostavlja da se radi o Šri Lanki, Baliju ili Javi.

⁸¹ Diodor Sicilski (90.-27. g. pr. Kr.), grčki povjesničar. Napisao djelo *Bibliotheca historica* (hrv.: *Povijesna knjižnica*) u četrdeset knjiga.

⁸² Benjamin iz Tudele (oko 1130.-1183.), židovski putnik, koji se 1160. g. uputio u Svetu zemlju. U djelu *Knjiga puta*, pisanom na hebrejskom jeziku, koje je 1575. g. prevedeno na latinski jezik, donosi detaljan opis srednje Azije.

his Sol aris frequentibus et magnis extra urbem per omnia loca".⁸³ Bernier,⁸⁴ Roger, Budeo,⁸⁵ Sonnerat,⁸⁶ o. Marco della Tomba, o. Costantino iz Ascolija i Britanci u Indiji također su pronašli kult nebeskih tijela. Stoga Francesco Pivati (znanstveni rječnik, sv. 8, str. 135) kaže: „Indijci vjeruju da su nebeska tijela ne samo obdarena životom i razumom, nego i da su božanstva, te da imaju bračne družice i djecu“. (287.) Stoga prikazi tih božanstava imaju ljudski lik i obličje u hramu na otoku Elephanta u Mahabalipuramu, u muzeju Borgia u Velletriju, na modernim i drevnim kovanicama, draguljima, u novim i starim kamejama. (Vidi gore na str. 56, 57, 41, 64, 66), a kako nitko ne bi mogao pogriješiti u smislu i značenju ovih likova, prikaza i idola, knjiga *Amarakoša* ih, kao što smo već vidjeli, opisuje po njihovim kvalitetama, krepostima te tjelesnim i prirodnim svojstvima povezanim sa Suncem, Mjesecom i drugim nebeskim tijelima. Vidi *A descriptive catalogue of a general collection of ancient and modern engraved gems, cameos etc.* koji je sastavio R. E. Raspe⁸⁷ (sv. II., London 1791., pogl. I., str. 74, red. br. 713, tabla XIII), gdje se opisuje *lapis lazuli* na kojem je prikazan drevni lik Šive te Pārvaī, zatim još (red. br. 714 i red. br. 715 na istoj tabli) i drugi indijski bogovi urezani i ugravirani u drevno drago kamenje, a kako bi se uklonila svaka mogućnost zabune oko njihova značenja i tumačenja, indijski je umjetnik uz njih urezao nebeska tijela, Sunce, Mjesec i zvijezde. Stoga, zbog njegova lošeg mozgovnoga sklopa, ne mogu nego sažalijevati dopisnika iz Pise koji, posve neupućen u povijest Istoka, odriče sabaizam Brāhmaṇīma, vergla uvijek istu pjesmu o manihejstvu koju su drugi već promašeno do

⁸³ „Časte Sunce često i svečano i izvan grada, posvuda.“ (Prevela I. D.)

⁸⁴ François Bernier (1620.-1688.), francuski liječnik i putnik, u Indiji proveo 12 godina (1658.-1669.) u službi Dare Šikoha i njegova brata Aurangzeba. Napisao je djela *Histoire de la dernière révolution des états du Grand Mogol*, Paris 1671., a 1684. g. objavljuje *Nouvelle division de la terre par les différentes espèces ou races qui l'habitent*, koje se smatra prvim postklasičnim djelom klasifikacije ljudi po rasi.

⁸⁵ Guillaume Budé (1467.-1540.), francuski humanist, knjižničar i diplomat. Jedan od osnivača Collegiuma Trilingue, koji kasnije postaje Collège de France, te knjižnice u Fontainebleau, iz koje se po preseljenju u Pariz razvila Bibliothèque Nationale. Slavu je stekao djelom *De Asse et Partibus Eius* objavljenom 1514. g., o rimskim kovanicama i mjerama.

⁸⁶ Pierre Sonnerat (1748.-1814.), francuski prirodoslovac, istraživač i kolonijalni upravitelj. Od 1774. g. do 1781. g. putovao je po Indiji i Kini. U Parizu 1782. g. izlazi njegovo dvosveščano djelo pod naslovom *Voyage aux Indes orientales et la Chine*.

⁸⁷ Rudolph Erich Raspe (1736.-1794.), njemački knjižničar i pisac, najpoznatiji po djelu *Baron Munchausen's Narrative of His Marvellous Travels and Campaigns in Russia*, Oxford 1786. Vesdin navodi njegovo djelo *A Descriptive Catalogue of a General Collection of Ancient and Modern Engraved Gems, Cameos as Well as Intaglios: Taken from the Most Celebrated Cabinets in Europe; and Cast in Coloured Pastes, White Enamel, and Sulphur*, London 1791.

iznemoglosti opjevali. Za njega sam ja „mlad pisac” i nikad nisam ispravno razumio religijski kult brahmana: „Quantillo hoc mihi sermone persuadet. Homo est non nauci”.⁸⁸ Evo dakle Pārvatī, ili Mjeseca, Gospodarice planina, ili Dijane, alegorijske supruge Sunca. Sunce se još zove Mahādeva, veliki Bog, Śīva, dobri, Rudra, bog koji nagoni smrtnike na plač kažnjavajući ih raznim bolestima, Īśa Gospodin Śūli, koji nosi trozubac, simbol triju svjetova, neba, zemlje i pakla, gdje on posvuda utječe, Paśupati Gospodar ili muž krave, ili gospodar vola koji je njegov simbol, Girīśa Gospodar planina, Ugra ognjeni, Śrīcaṇḍa gospodar svjetla, bog Vāmadeva, bog okruglog, oblog tijela, Candraśekhara bog koji nosi mjesec na glavi, Trilocana bog koji ima tri oka, Bara razaratelj, Andhakārihan neprijatelj tame, Vyōmakēśa gospodar nebeskog svoda, Umāpati muž Gospe, suprug Mjeseca, itd. U ovim imenima i likovima nemoguće je ne prepoznati na prvi pogled Sunce, koje je i Orfej u *Himnu Suncu*⁸⁹ opisao sličnim svetim epitetima koji su se u antičko doba u Grčkoj izgovarali u javnom i privatnom bogoštovlju; kako se i danas izgovaraju u svakodnevnom bogoštovlju brahmana. (V. *Systema Brahmanicum*, str. 85 i d.) Sva ta čudna no Indijcima vrlo sveta imena zabilježena su kod Amarasimhe u *Amarakośi*, pogl. *Svargavarga*, gdje se čak i oblaci nazivaju Dhūmayoni, to jest ženska utroba koja prima zemaljske pare i isparavanja, a zrak ili nebeski svod zove se Surapadma ili Lotos, lopoč, u kojem prebiva Sunce. Dakle, Oziris, Śīva i svi indijski bogovi kao stanovnici nebeskog svoda (288.) prikazuju se u sjedećem položaju u cvijetu lopoča. Ove alegorije i sveta imena dovoljni su da dokažu da je *Amarakośa* drevna knjiga i ona je ključ brahmanističke i egipatske teogonije. To su dakle glavni bogovi Indije. (*O Lopoču v. poglavlje XI gore.*) On se otvara navečer, a zatvara ujutro: Sunce izlazi ujutro, a zalazi navečer. Otud je ta analogija indijski i egipatski simbol rađanja.

Sinovi i kćeri Mahādeva ili Sunca i Mjeseca jesu: 1) Gaṇeśa ili Janus, kojeg sam opisao na str. 44- 47; 2) Kārtikeya ili Skanda, najviši zapovjednik Nebeske vojske; 3) Hanumant to jest bog Pan, simbol zraka i vjetra. (V. gore pogl. X.). Gosp. P.⁹⁰ griješi kad tvrdi da je Hanumant, ili Pan, cijela priroda koja upravlja Svijetom. Orfej izričito kaže da je on „Portio aeria, pervagus, collega

⁸⁸ “Kako me neznatnim govorom u ovo uvjerava. On je beznačajan čovjek.” (Prevela I. D.)

⁸⁹ Orfički himni jesu pretklasični himni koji se pripisuju mitskom pjevaču Orfeju kroz koje je on ljudima objavio imena bogova i njihovu ulogu u postanku.

⁹⁰ Nejasna referenca. Moguća greška, koja se prenijela u različita izdanja i u prijevode Vesdinova djela na druge jezike.

temperiarum, ignipotens, alimonia rerum, mundi substautia totus".⁹¹ Tako da je Pan vjetar, rođen djelovanjem Sunca i Mjeseca, kako dobro kažu Indijci. Vjetar posvuda prodire, umjerava zemlju zajedno sa Suncem i Mjesecom, hrani sve zemaljsko i prenositelj je vatre. Bio je pomagač Rāme, indijskog Bakha, u ratu protiv Rāvaṇe, boga tame; 4) kći Mahādeve i Pārvatī jest Bhagavatī (koju sam opisao na str. 79-80 i opširnije u pogl. X). Ona je indijska Hekata. U redu nebeskih bogova slijedi Buddha ili inteligentni, pronicavi, oštroumni bog, bliski prijatelj i tajnik boga Sunca. Budući da su u indijskoj teogoniji svi planeti obdareni životom, na isti način na koji Suncu i Mjesecu pripisuju razum, božanski karakter, um, božanski duh koji njima upravlja i pokreće ih, tako pridodaju um, božanski karakter, razum planetima Merkur, Jupiteru, Saturnu, Veneri, koji su shodno tome bogovi, i kao takve su ih prepoznavali čitav stari svijet i svi drevni poganski narodi. Imena ovih bogova još su očuvana u svjetovnim kalendarima, a dani u tjednu razlikuju se po tim imenima. Što je neoboriv dokaz kulta nebeskih tijela drevnih naroda, što god vjetrenjasta dopisnikova glava o tome mislila. Zatim, Vergilije, *Eneida*, III. [sic] pjevanje:

Najprije da znaš: nebo i zemlju i prostrane vode

Mjesečev sjajni kolut i također Titan-zvijezdu:

Sve to oživljuje duh, a po gomili svoj razlivèna

Pamet je, koja je miče i s veljim se svemirom m'ješa.⁹²

Eto duha i božanskog uma koji upravlja planetima. Još je jasniji Platon u *Filozofu* (knj. 35) „Si quis caelestia ab alio quoque facta (praeterquam a Deo) fuisse, nec ex anima et corpore constare contendat, stultus omnino imperitusque habendus est”.⁹³ Evo ovdje duše i tijela planeta, a Platon drži budalom onoga tko to poriče. Mnogi komentatori tumače da je Salomon iznio isto učenje

⁹¹ „Dio zraka, lualica, pomagač godišnjih doba, obdaren vatrom, obdržavatelj svih stvari, svojstvo svega zemaljskoga.” (Prevela I. D.)

⁹² Vesdin citira na latinskom: „Lucentem globum Lunae, Titaniaque astra / Spiritus intus alit, totamque infusa per artus / Mens agitat molem et magno se corpore miscet”, no kao izvor – umjesto VI. pjevanja (stihovi 724-727) – pogrešno navodi III. pjevanje Vergilijeve *Eneide*, v.: Vergilius Maro, Publius (1994). *Eneida*, u: *Djela P. Vergila Marona* (1994), preveo i protumačio Tomo Maretić, Papir, Velika Gorica, str. 253.

⁹³ Vesdin ovdje pogrešno navodi Platona kao autora navoda. Zapravo se radi o citatu iz *Sume teologije* sv. Tome Akvinskoga (sv. 2, pitanje 46): „Onoga tko tvrdi da je ono nebesko, stvoreno na drugi način (osim od Boga) nego ujedinjenjem duše i tijela, treba uzeti za budalu i nezalicu.” (Prevela I. D.)

(289.) kad u Propovjedniku⁹⁴ (pogl. 1, redak 6) kaže:⁹⁵ „Vjetar puše na jug i okreće se na sjever [Sunce], kovitla sad ovamo sad onamo, i vraća se u novom vrtlogu”. Dakle, planeti su po mišljenju Indijaca umna bića i tijela koje su dusi obdarili životom, i oni ih štiju. O. Costantino iz Ascolija u svojemu nepalskom spisu *Notizie laconiche* dao nam je (sl. 48-52) izvorne crteže i likove bogova u ljudskom obličju što su ih naslikali pogani, a to su Buddha ili Merkur, Bṛhaspati ili Jupiter, Śani ili Saturn, Venera ili Śukra, koji je kod Indijaca muško, a ne žensko. U svojemu djelu *Systema Brahmanicum* (tab. XXX, str. 235-236) dao sam lik Śanija koji je Saturn, koji jaše na pijetlu i naznačuje vrijeme, koje pripada bogu Saturnu. Danski misionar Walther,⁹⁶ u *Doctrina temporum Indica* (str. 153 kod Bayera)⁹⁷ u djelu *Historia regni Graecorum Bactriani*, i o. Marco dalla Tomba, u rukopisu (str. 116 i 127) u muzeju Borgia u Velletriju, spominju i opisuju štovanje ovih planeta. Oni su po mišljenju Indijaca svećenici, učitelji, *mūni* ili tihovatelji, mudroslovci i pjesnici. Imaju žene, djecu, učenike, svoje nauke i autori su knjiga. Bṛhaspati i Śukra su pjesnici, Buddha ili Merkur, pomoćnik Suncu kao njemu najbliži planet, napisao je mnoge knjige, izumio aritmetiku, pismo, geometriju, astronomiju, način sadnje stabala, način trgovanja i sve ono što ovisi o ljudskim djelatnostima. Vidjeti gore XI. poglavlje, gdje je dan njegov opis. Platon u *Fedru* (str. 463) naziva ga *daemon*, to jest duh koji pokreće planet Merkur. Dakle, gospodin Jones odlično je zaključio kad je rekao da je Buddha sin Māye, upravitelj planeta: „Buddha the son of Maya, Regent of a Planet” (*Asiatick Researches*, sv. II., str. 375). Upravo tako je okarakteriziran u knjizi *Amarakośa* u poglavlju *Svargavarga* i u knjizi *Mahābhārata*. Smijem se, i uvijek ću se smijati, onim piscima koji od njega čine pravog kralja, pravog učenjaka i pravog izumitelja umjetnosti. Smijem se i onima koji ga uzimaju za herezizarha Manija ili za Isusa Krista, kojeg su iskvarili i

⁹⁴ Starozavjetna knjiga *Ecclesiastes* ili *Propovjednik* pripisuje se kralju Salomonu (oko 970. – 931. pr. Kr.).

⁹⁵ Vesdin navodi biblijske retke na latinskom jeziku: „Gyrat per Meridiem et flectitur ad Aquilonem (Sol): lustrans universa in circuitu pergīt spiritus, et in circulos suos revertitur”. Hrvatski prijevod iz: *Biblija: Stari i Novi Zavjet* (1995). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, str. 637.

⁹⁶ Christoph Theodosius Walther (1699.-1741.), pijetistički misionar u Tanquebaru u službi danske krune (stiže u Indiju sa Ziegenbalgom). Djelo koje Vesdin navodi nosi naslov *Doctrina temporum Indica ex libris Indicis et Braharum cum paralipomenis recentioribus*, a otisnuto je zajedno s djelom *Historia regni Graecorum Bactriani* T. S. Bayera objavljenim u Sankt Peterburgu 1738. g.

⁹⁷ Theophilus Siegfried Bayer (1694.-1738.), klasični filolog i sinolog. U Europu se vraća s mnoštvom teluških, tamilskih i kineskih rukopisa. Djelo koje Vesdin navodi, *Historia regnum Graecorum Bactriani in qua simul Graecarum in India coloniarum vetus memoria*, objavljeno je u Sankt Peterburgu 1738. g.

izobličili krivovjerci i pogani. Cudworth,⁹⁸ Mosheim,⁹⁹ Brucker,¹⁰⁰ Huet¹⁰¹ uzimaju ga za stvarnu osobu, a ovaj potonji nas uporno uvjerava da je Buddha ili Toth Mojsije. Jablonski je osporavao njegovo tobožnje stvarno ljudsko postojanje, i u pravu je. V. Court de Gébelin¹⁰² (*Histoire de Mercure ou Thot, allegories orientales*, sv. II., str. 101 i d.). Indijski Buddha jest egipatski Thóth,¹⁰³ Grčki Hermēs,¹⁰⁴ Platonov Teut, kineski Fohi,¹⁰⁵ tibetski Butta ili Boudda, paganski¹⁰⁶ Fout, Godama Burmanaca iz Kraljevine Ava, Śākya ili Somanacodam Sijamaca i Peguanaca,¹⁰⁷ Šaka, Xaka ili Chekia Japanaca, Thica Tonkineza [Vijetnamaca]. V. La Loubère,¹⁰⁸ *Du Royaume de Siam* (sv. I., str. 516 pariškog izdanja iz 1691. g.).¹⁰⁹ (290.) Svi ti narodi smatraju ga Bogom,

⁹⁸ Ralph Cudworth (1617.-1688.), engleski anglikanski pastor, klasični filolog i judaist, teolog i filozof platonist. Mnoga su mu djela ostala u rukopisu ili su objavljena posthumno, a najpoznatije mu je filozofsko-religijsko djelo *The True Intellectual System of the Universe* iz 1671. g.

⁹⁹ Johann Lorenz von Mosheim (1693.-1755.), njemački luteranski povjesničar crkve. U nizu djela o povijesti crkve, 1726. g. objavio je *Institutiones historiae ecclesiasticae Novi Testamenti* gdje se bavi poviješću crkve do 15. st.

¹⁰⁰ Johann Jakob Brucker (1696.-1770.), njemački povjesničar filozofije. Pet svezaka njegova glavnog djela naslovljenog *Historia critica philosophiae* izlazilo je u Liepzigu od 1742. g. do 1744. g. Godine 1791. prevedeno je na engleski jezik (*Critical History of Philosophy*).

¹⁰¹ Pierre-Daniel Huet (1630.-1721.), francuski biskup, staretinar i znanstvenik. Bavio se astronomijom, anatomijom, matematikom i filozofijom. Poznat po kritiziranju Renéa Descartesa u polemičkim djelima *Censura philosophiae Cartesianae* iz 1679. g. i *Nouveaux memoires pour servir a l'histoire* iz 1692. g. Svojim najboljim djelom smatrao je *Traité philosophique de la foiblesse de l'esprit humain* iz 1723. g.

¹⁰² Antoine Court de Gébelin (1719.-1784.), francuski pastor reformirane crkve, učenjak, filolog, prozni pisac i okultist. Nedovršeno je ostalo njegovo djelo *Le Monde primitif, analysé et comparé avec le monde moderne* (1773.-1784.), a djelo iz 1777. g. koje Vesdin navodi nosi naslov *Allégories orientales, ou le fragment de sanchoniaton, qui contient l'histoire de saturne, suivie de celles de Mercure et d'Hercule*.

¹⁰³ Grč.: Θώθ.

¹⁰⁴ Grč.: Ἑρμῆς.

¹⁰⁵ Fuxi (kineski: 伏羲), prema kineskoj mitologiji, stvoritelj ljudske rase.

¹⁰⁶ Pagan (danas Bagan), selo u Mjanmaru iz kojega se razvio Mjanmar kakav danas poznajemo. Kralj Anawratha uspio je ujediniti okolne regije i utemeljiti kraljevstvo i dinastiju Pagan (849.-1297.). Godine 1826. bio je središte rata između Britanaca i Burmanaca.

¹⁰⁷ Naziv kojim su zapadnjaci nazivali narod južnog Mjanmara (Burma) iz grada Bago (stari naziv Pegu). Etnička grupa kojoj pripada naziva se Mon, po jeziku mon kojim njezini pripadnici govore.

¹⁰⁸ Simon de la Loubère (1642.-1729.), francuski diplomat u Sijamu (Tajland), pisac, matematičar i pjesnik. Na zahtjev kralja Luja XIV. piše putopis *Du royaume de Siam* objavljen u Parizu 1691. g. U Pariz donosi više indijskih rukopisa, a jedan od njih pridonosi početku istraživanja indijske astronomije.

¹⁰⁹ Vesdinova bilješka (5):

Valja napomenuti da Indijci Tamili i Malabarci, kao i sam sanskrtski jezik, nemaju naš glas ili slovo *f*; te stoga pišu “pranco” umjesto “franco”, “Pohi” umjesto “Fohi”. Tamili nemaju slova *b* i *s*, pa

izumiteljem znanosti, prvim piscem i utemeljiteljem vlastite nacije. Kako je moguće da je to bio [samo] čovjek koji je formirao tolike narode, prošao po tolikim kraljevstvima, koji se ubraja u njihove bogove i navodi u njihovu poretku, i kojega štiju kao boga, ako je on čovjek, pravi Kralj, Mojsije, Mani, izobličen i iskvaren Isus Krist? Nije li on prije duh koji obdržava planet, kojeg su po prvobitnoj podjeli dana u tjednu, odmah nakon Općeg potopa, spoznali najraniji stanovnici Kaldeje i Parthije, a zatim postupno i uz basnoslovne dodatke i drugi narodi te susjedne nacije? Svi istočni narodi, kao Perzijanci, Indijci, Tibetanci, Kinezi, Peguanaci i drugi, uvijek su vjerovali i vjeruju da neki bogovi ili duhovi upravljaju planetima, elementima, zemljom, vodom, vatrom, nebom, rijekama, gradom i selom. V. Thomas Hyde,¹¹⁰ *De religione veterum Persarum* (pogl. 6.), te La Loubère, *De rouyame de Siam* (sv. I., str. 504, 536) gdje on dobro uči da je Buddha ili Śākya istočnih naroda Merkur, bog umjetnosti i znanosti. U indijskim knjigama u muzeju Borgia (koje sam opisao na str. 60 i dr.) zabilježio sam sva sveta imena koje Amarasimha pripisuje ovom božanstvu, razlučio dva indijska Merkura i naveo pet različitih oblika ovoga Boga kojega štiju istočni narodi.

I. Drugi su indijski bogovi Indra ili Devendra koji upravlja kišom i zrakom, a otud indijski *Jupiter pluvius* o kojem govore Strabon (knj. 15.,) te Rodigino (*Antiquae lectiones*, str. 867): “Indos vero imprimis deos eximie venerari Jovem pluvium, Gangem fluvium: et indigentes genios.”¹¹¹ I eto štovanja duhova i vode.

pišu “putti” umjesto “budhi”, “Putta” umjesto “Buddha”. Kinezi i Sijamci, kako tvrdi Benjamin Schulze, jednako tako nemaju slovo *b*, pa pišu “Fohi” ili “Foe”, “Put”, “Pout” ili “Pott” umjesto “Buddha”. Bengalci nemaju slovo *v*, pa pišu “Bed” umjesto “Veda”, kako potvrđuje William Chambers. Naposljetku, alfabet jezika rejang na otoku Sumatri jednako tako nema slovo *f*. V. William Marsden, *The History of Sumantra*, str. 165-166; v. tamilsku gramatiku o. Constantina Giuseppea Beschija; v. Benjamin Schultz, *Orientalischer und occidentalischer Sprachmeister*, Leipzig 1748., str. 101; v. Chambers u *Asiatick Reaserches*, sv. I., str. 145 i dalje. Sve nam to pokazuje kako su i zbog kojih razloga mnogi sanskrtsku riječ “Buddha” tako čudno iskvarili. Ista se stvar događa s imenom “Shakya” koje na sanskrtskom jeziku znači ‘oštroman’, ‘prodoran’, ‘pronijljiv’ i epitet je boga Merkura. Buddha je keltski Odin, njemački Wod i kineski Foe.

¹¹⁰ Thomas Hyde (1636.-1703.), engleski orijentalist, poznavatelj turskog, arapskog, perzijskog, sirijskog, hebrejskog i majalajskog jezika. Pripisuje mu se prva upotreba termina „dualizam”, godine 1700. U djelu *Historia religionis veterum Persarum*, objavljenom 1700. g., uz pomoć istočnih izvora ispravlja pogrešne navode grčkih, rimskih i općenito europskih pisaca o religiji bliskoga i dalekoga istoka.

¹¹¹ „Što se tiče Indijaca, prije svega štiju bogove, pogotovo kišnog Jupitera, rijeku Gangu, i potrebite duhove.” (Prevela I. D.)

II. *Yama*, duh koji upravlja mrtvima, bog smrti, koji nagrađuje i kažnjava. (291.)

III. *Agni*, Oganj. Stoga se žrtva bogu Ognju naziva *homa*.

IV. *Kāma-deva* ili *Manmatha*, bog Kupid, koji opija um i volju, bog požude.

V. *Varuṇa*, upravlja vodama, rijekama, morem, močvarama i barama.

VI. *Viśrava*, upravlja riznicama, pećinama, špiljama, gdje su skrivena blaga.

VII. *Viśvakarman*, upravlja zanatskim umijećima.

VIII. *Takṣa*, sluga *Viśrave*, čuvara pećina i špilja.

IX. *Gandharve*, nebeski glazbenici.

X. *Kinnara*, glazbenici božićā.

XI. *Rākṣase*, noćne utvare, neprijatelji bogova, sinovi božice Aditi, zli, nakazni. Ovim imenom Brāhmaṇī podrugljivo časte Europljane, a važno je napomenuti da se u drevnim brahmanskim knjigama prema Asircima i Medijcima ophodi kao prema Rākṣasama i Asurama, kao onima koji obitavaju izvan planine Imau ili Himalaje, kao surovim i okrutnim ljudima, neprijateljima Indijaca.

XII. *Bhūte*, s dugim *ū*, jesu noćne utvare, *Mahādevine* sluge.

XIII. *Piśāce*, grešni đavli, zlodusi.

XIV. *Aśvinideva*, nebeski lječitelji.

XV. *Apsare*, nebeske i zemaljske nimfe.

Po indijskom učenju, ovi dobri i zli dusi kruže i ponekad se daju vidjeti. Onda ih se poziva na objed, a dom se drži čistim da ih se primi. Diogen Laertije¹¹² u predgovoru djelu *Životi i mišljenja grčkih filozofa* (I., 7) primjećuje da su perzijski magi vjerovali u istu stvar: „Sibi deos apparere asserentes”.¹¹³ Plutarh je uočio ovaj nauk među filozofima stoicima. V. *De Homero*, str. 45 pariškog izdanja, kao i samo učenje u Homerovoj *Odiseji*, 486:¹¹⁴ „Namque peregrini sub forma

¹¹² Diogen Laertije (180. – 240.) grčki doksograf, autor djela *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*.

¹¹³ „Tvrdeći da su im se bogovi ukazali.” (Prevela I. D.)

¹¹⁴ Po načinu na koji Vesdin navodi referencu (*Odiseja*, 486) može se pretpostaviti da mu je izvor *Plutarchi Chaeronensis Moralia* njemačkoga klasičnog filologa i humanista Wilhelma Holtzmana (1532.-1576.), poznatog i

saepe, vagique / Hospit̄is occulte superi plerumque latentes / Perlustrant Urbes, hominumque immitia facta / Justitiamque vident coram“.¹¹⁵

Upravo tomu slična su indijska ukazanja boga Viṣṇua. On se po učenju viṣṇuista u knjizi *Mahābhārata* zove *prāṇin* to jest božanski duh, duša Svijeta, prvi Bog, koji je plutao na površini vode, ili u Kaosu, prije nego što je Svijet stvoren i dovršen. Ovaj se bog, kao obdržavatelj svijeta, pojavio devet puta u različitim oblicima i u tim je ukazanjima sadržana drevna sveta i profana povijest viṣṇuističkih Brāhmaṇa. (292.) Budući da su [utjelovljenja Viṣṇuova] veoma zanimljiva, prenijeti ću ih zajedno s malabarskim tekstom¹¹⁶ onakvima kakva su zapisana u mojim dvjema knjigama koje sadrže indijsku knjigu *Mahābhāratu*. Zovu se *Avatāre* to jest silasci božanstva, silasci u nekom obliku, ukazanja ili inkarnacije u vidljivu obliku.

- I. Pobjeda tebi, o Viṣṇu, koji si pobijedio Hayagrīvu (đavao, izvor grijeha), i koji si, da bi nas oslobodio iskonskoga straha (od Potopa), uzeo obličje ribe (Matsya), vraćajući nam izgubljenu Vedu.
- II. Pobjeda, o Viṣṇu, koji si, u moru mlijeka u kojemu je Svijet pod svojom velikom težinom tonuo i iščezavao, uzeo oblik divovske kornjače (Kurma) da ga podigneš i spasiš od njegova skorog iščeznuća.
- III. Pobjeda, o Viṣṇu, koji si uzeo lik vepra (Varāha) u kojem si ubio Hiraṇyu koji je u svojoj zloći kušao strovaliti i uništiti svijet koji si mudro spasio i vratio u njegovo težište.

pod greciziranim imenom Xylander. Upravo je Holtzman naime tako preveo te stihove (usp. frankfurtsko izd. nav. dj. iz 1619. g., str. 77).

¹¹⁵ Vesdinova bilješka (6):

Korisna obmana, kojom su stari filozofi nastojali uliti u puk strah od bogova, pravdu, vjeru; naprotiv, naši samozvani filozofi nastoje odvratiti čovjeka od straha od Boga, od pravde, od pobožnosti i preobraziti ga u zvijer. Uostalom, nakon ovog preciznog opisa poganske religije, neka čitatelj promotri ponor u koji je ljudski rod utonuo prije rođenja Isusa Krista i što je čovjek bez objave i milosti Isusa Krista.

¹¹⁶ Tekst što ga Vesdin donosi, pisan na mješavini sanskrta i malajamskoga, nije bilo moguće pobliže odrediti. Ovdje donosimo samo hrvatski prijevod Vesdinova teksta na talijanskom. Za malajalamsko-sanskrtki tekst, v. Vesdin (1796:292).

Očito je da su ova tri ukazanja obavijena velom tajne kojim indijski filozofi prekrivaju priču o Općemu potopu, u koji vjeruju svi drevni narodi i nacije, te pad zlih anđela koji su, kako izričito potvrđuje i knjiga *Mahābhārata*, žarko i halapljivo željeli Božanstvo.

Asure, zli anđeli, hlepili su za Božanstvom. V. *Mahābhārata*, u parvanu Saṃbhāva to jest u indijskoj Knjizi Postanka, (str. 13 u mojemu primjerku knjige).

Niz izvornih indijskih slikovnih prikaza ukazanja pohranjen je u muzeju Borgia u Velletriju. Opisao sam prva tri u *Systema Brahmanicum* (str. 279 i d.), gdje će čitatelj pronaći bistre i jasne argumente kako bi se uvjerio da su drevni Brāhmaṇi imali nejasne vijesti o Mojsijevoj Knjizi Postanka. Toliko su bile postojane, opće i raširene među svim istočnim narodima da se čak neovisno o Svetom pismu posvuda pronalaze tragovi stvaranja svijeta, (293.) stvaranja prvoga čovjeka, općeg potopa, pada ljudi, Noina spašavanja od tog potopa i gubitka iskonske pravde i nevinosti. Bog Višņu ovdje je nesumnjivo duša svijeta, koje se spas svijeta tiče. Platon je priznavao sličnu dušu svijeta, kako bilježi Sv. Augustin (*De Civitate Dei*, knj. 13, pogl. 17).

IV. Pobjeda, o Višņu, koji si uzeo obličje napola lava, a napola čovjeka (Narasimha) kako bi ubio Hiranyakašipu, vođu zloduha koji je silno htio biti obožavan.

V. Pobjeda o Višņu, koji si uzeo lik (obličje) patuljka (Vāmana) pretvarajući se da si sin božice Aditi, kako bi prevario i kaznio kralja Balijsa, princa među sinovima božice Aditi.

Božica Aditi ili Didi majka je zlih bogova ili zloduha, koji se na sanskrtu zovu Asura, i koji su neprijatelji bogova. Vidi u rječniku o. Hanxledena riječi *Aditi* i *Asura*. Bali je među tim Asurama, bio Ἀλάστωρ¹¹⁷ i pun oholosti proganjao je ljude i bogove. Višņu ga je u obliku patuljka (Vāmana) pobijedio i kaznio. Ovo ukazanje se, po mnogim piscima, odnosi još i na Bela ili Balijsa,¹¹⁸ prvoga asirskog kralja, koji je počeo kraljevati Babilonijom 1322. g. pr. Kr. Kaže Sv. Ćiril, on je prvi koji se nazvao bogom. Ovdje navedene Asure mogu se uzeti za Asirce. Autor

¹¹⁷ Alastor, od grč. Ἀλάστωρ, u značenju 'osvetnik', koristio se kao epitet grčkih božanstava, poput Zeusa, kad su bila u službi izvršitelja pravde. U srednjem vijeku označava demona krvne osвете. Prema demonologu Johannu Weyeru (1515.-1588.), glavni je krvnik u paklu. U *Paklenom rječniku* (franc. *Dictionnaire Infernal*, 1818.) Collina de Placyja (1793.-1881.) opisuje se kao strog i surov krvnik koji djeluje pod zapovjedništvom paklenog gospodara.

¹¹⁸ Ašur-ubalit I., kralj Asirije od oko 1353. do 1317. pr. Kr. Udao kći za babilonskoga kralja, pa tako njegov unuk postaje vladar Babilonije.

Mahābhārata dodaje da je Bali ili Mahābali, to jest veliki Bal, imao sto sinova, među kojima je prvorođenac bio Bāṇa, što je sadržano u slijedećem stihu:

- VI. Pobjeda o Viṣṇu, koji si uzeo oblik heroja po imenu Paraśurāma, Obdržavatelja svijeta, koji si ubio dvadeset i jednog kralja od onih koji su mrzili nebeske bogove, i koji si uklonio ovu nedaću i teret sa Zemlje.
- VII. Pobjeda, o Viṣṇu, koji si inkarniran, pod imenom Raghava, u obitelji kralja Raghua, i koji si ubio Panktikanu (Divovskog Ravanu) i oslobodio svijet ove nedaće. (294.)
- VIII. Onda su takva ukazanja prestala... Sad se pojavio *Viṣṇu*, rođen od oca Vasudeve i majke Devagni. Po molitvama svih bogova koji, čuvši za to, svi uđoše u Nebo... rođen je u obliku Kṛṣṇe; i tako, Viṣṇua, gospodara svijeta, časte i štiju svi vjernici.
- IX. Deveto ukazanje boga Viṣṇua u osobi je Buddhē, pažljivog, budnog i mudrog boga, koji promatra dobra i zla djela ljudi kako bi ih kaznio ili nagradio u budućem desetom ukazanju samog Viṣṇua. „On će kazniti zle, a nagraditi dobre”, kaže *Mahābhārata*.

Ovo je dakle redom devet ukazanja *Viṣṇua* preuzetih iz moje dvije malabarske knjige *Mahābhārata*. Jedna je napisana na palminu lišću, a druga na papiru, i obje se podudaraju u riječima i naglascima. Znam da se ostali pisci različito referiraju na njih, što se može vidjeti u *Asiatick Reaserches* (sv. II,) Britanaca u Calcutti, kod Sonnerata (sv. V., str. 24 i d.) i Pivatija u njegovu znanstvenom rječniku (sv. 8., str. 119 i d.). Ali uvijek je bolje slijediti izvorne indijske knjige nego ostati zatečen osobnim i nepouzdanim pripovijedanjem nepažljivih utegnutih putnika. Na tim ukazanjima temelji se gotovo sva drevna indijska povijest, bilo istinita, bilo izmišljena. Uklesana su u kamen hramova Elephanta i Mahabalipurama, a budući da je hram Elephanta po sudu i mišljenju svih putnika stariji od kršćanske ere, ova ukazanja nadilaze ovu epohu i moraju se odnositi na vrijeme obličja i simbola, kojima su stari filozofi prikazivali svoju teologiju i mističnu povijest u pećinama i špiljama. V. Strabon¹¹⁹ (knj. 15) gdje kaže: Brāhmaṇī nalažu ono što priliči štovanju bogova, a ne drugačije, što običavaju upražnjavati magi kod Perzijanaca. (V. i:

¹¹⁹ Strabon (63. pr. Kr. – 24.), grčki geograf i putnik, filozofski obrazovan. Njegova *Geografija* u 17 knjiga važan je izvor za antičku geografiju.

Cudworth, *The True Intellectual System of the Universe*, sv. I., str. 727); Kelso¹²⁰ kod Origena,¹²¹ knj. 1; Klement Aleksandrijski, *Sagovi* (knj. IV.); Mosheim, *Dissertatio de creatione ex nihilo* (str. 333); Knjiga Mudrosti (pogl. XV., redak 18): „A čak štiju i najgadnije životinje, što su, po gluposti svojoj, gore od ostalih.”¹²² Ovdje predstavljen bog Višnu onaj je božanski duh, obdržavatelj svijeta i pobjednik nad zlom, kao što je [to] egipatski Jupiter, ‘sveprožimajući’,¹²³ kako Euzebije tvrdi u *Praep. Evang.* (knj. 3, § II, str. 87), koji je i kod Grka uzimao različite oblike. On zasigurno nije ni čovjek ni Isus Krist, kako neki pisci pogrešno tvrde, iako po devetom i desetom ukazanju (295.) Višnu ostaje dokazano da su stari Indijci, kao i drugi istočni narodi, imali neku ideju o dolasku Isusa Krista, kako je obećano Abrahamu. „Presque tous les peuples de la Terre ont vecu dans l’attente d’un Dieu. Les Romains attendoient un Roy predict par les Sybilles. L’oracle de Delphes etoit depositaire d’une ancienne et secrette prophetie sur la naissance d’un fils d’Apollon, qui devoit ramener le regne de la justice.”¹²⁴ (Sonnerat, sv. I., str. 304). Stoga ne treba čuditi što su ukazanja Višnu u raznim oblicima obavijena mističnim velom isklesana prije kršćanske ere u starodrevnom hramu Elephanta, kako je opisao Niebuhr (*Reisebesreibung*, sv. II., str. 32 i d., table V, VII, VIII, IX kopenhaskog izdanja).

Besmrtnost duše indijska je dogma, u koju se uvijek vjerovalo, a i danas vjeruju filozofi i indijski narod. Pauzanija¹²⁵ (knj. 4, str. 512 lyonskog izdanja) navodi da su kaldejski i indijski filozofi bili prvi koji su naučavali ovu istinu. „Primos omnium Chaldaeos et Indorum Magos memoriae prodidisse novi, esse hominum animos immortales. Assensi deinde sunt eis tum alii

¹²⁰ Kelso (2. st. pr. Kr.), grčki platonistički filozof, kritičar ranog kršćanstva. Njegovo djelo *Λόγος Ἀληθείης* (hrv.: *Istinita riječ*) nije sačuvano, osim u Origenovim navodima u apologiji *Protiv Kelsa* (grč.: *Κατὰ Κέλσου*) kojom Origen opširno nastoji pobiti Kelsove teze.

¹²¹ Origen (185.-253.), kršćanski učitelj, propovjednik, reformator aleksandrijske škole, plodonosan ranokršćanski autor. Piše spis *Protiv Kelsa* (grč.: *Κατὰ Κέλσου*), u kojem naširoko pokušava pobiti Kelsove teze protiv kršćanstva.

¹²² „Sed et animalia miserrima colunt (nationes); insensata enim comparata bis, illis sunt deteriora.”

¹²³ Vesdin ovdje koristi latinski izraz *cuncta pervadens*.

¹²⁴ „Gotovo svi narodi na svijetu iščekivali su dolazak jednoga Boga. Rimljani su čekali kralja kojega je prorekla Sibila. Proročište u Delfima čuvalo je drevno i sveto prorčanstvo o rođenju Apolonova sina koji je trebao vratiti vladavinu pravde.” (Prevela I. D.)

¹²⁵ Pauzanija (110.-180.), grčki putnik i geograf, poznat po djelu *Opis Grčke* (grč.: *Ἑλλάδος Περιήγησις*) u 10 knjiga, od kojih je svaka posvećena nekom dijelu Grčke. Pauzanija povezuje grčke lokalitete s grčkom književnošću i mitologijom, što ga čini vrijednim izvorom i za suvremene arheologe.

Graecorum, tum Aristonis filius Plato.”¹²⁶ Diogen Laertije u djelu *Životi i mišljenja istaknutih filozofa* (VI, 7-8) kaže: „Theopompus¹²⁷ et Magorum sententia in vitam quoque redituros homines dicit, immortalesque futuros.”¹²⁸ Josip Flavije¹²⁹ (*O židovskom ratu*, knj. 7, str. 867) bio je toliko uvjeren u ovo učenje indijskih filozofa, da ih navodi i daje kao primjer Židovima, potičući ih na snošljivost i strpljenje u njihovim nedaćama. Peguanski filozof Dharmaraja guru u svojem kratkom pregledu barmanskih zakona,¹³⁰ koji je pohranjen u muzeju Borgia (br. III), kaže točno ove riječi: „Oni koji štiju Boga i njegove zakone i svećenike imat će sudbinu dobrih. Dakle, budući da ne postoji ništa drugo negoli sudbina po zaslugi i krivnji, u svačijem životu, poput sjene vlastita tijela, koja se nikad od nas ne odvaja i slijedeći nas uvijek nas prati, uvijek se događa: da se od živih stvorova jedni rode zli, a drugi dobri; da se od čovjeka postaje Nat¹³¹ (duh) ili skot; da se iz skota seli u čovjeka ili u Nata; da se iz Nata rađa skotom ili se postaje čovjekom; i konačno, da se svi oni koji još nisu zaslužili prijeći u Niban¹³² (slavu, nebesko blaženstvo) naizmjenično penju i spuštaju.” Eto kamo je razmatranje prirode čovjeka dovelo indijske filozofe, prepuštene isključivo prirodnom svjetlu razuma bez svjetla objave. Iz prirodnog rasuđivanja o bogu osvetniku i nagrađivaču, iz nejednakosti dobročinstava i zločinstava, iz intimnog osjećaja duha koji prethodi

¹²⁶ „Od svih su prvi Kaldejci i indijski magi ustvrdili i obznani da su ljudske duše besmrtni. S njima su se složili i Grci, a zatim i Aristonov sin Platon.” (Prevela I. D.)

¹²⁷ Teopomp iz Hija (oko 380. pr. Kr. – 315. pr. Kr.), grčki povjesničar, geograf i retoričar. Fragment njegova djela *Ἑλληνικά*, o povijest Grčke, sačuvan je na papirusu, dok je djelo *Filipika* u 58 knjiga, o vladavini Filipa Velikog (339. pr. Kr. – 336. pr. Kr.), sačuvano kod drugih pisaca.

¹²⁸ „Teopomp prenosi mišljenje maga po kojemu će se ljudi vratiti u život i postati besmrtni.” (Prevela I. D.)

¹²⁹ Josip Flavije (37./38. – oko 100.), pravim imenom Josef ben Matatias, židovski farizej i povjesničar. Djelo koje navodi Vesdin, *Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου* (hrv.: *O židovskom ratu*) prvotno je napisano na aramejskom, a zatim je prevedeno na grčki.

¹³⁰ Vesdinova je referenca nejasna. Možda je u pitanju *Wareru Dhammathat*, pravni traktat koji govori o razdoblju carstva Pagan, pisan po uzoru na indijsku Manusmrti iako je od nje potpuno različit, i koji oponaša *Dammavisala Dhammathat*, pravni traktat iz 12. st. Pripisuje se kralju Wareru (1253.-1357.), pisan je na jeziku mon, a na njemu se temelji i današnji mjanmarski i tajlandski zakon.

¹³¹ *Nat* (mjanm.: နတ်), duhovi u koje se vjerovalo i danas se vjeruje u Mjanmaru i okolnim zemljama gdje dominira buddhizam. Ipak, vjerovanje u duhove *Nat* prakticira se većinom u ruralnim područjima i među etničkim manjinama od kojih je jedna u Mjanmaru dominantna, a to je narod Bamar, domorodački narod Mjanmara. Vjerovanje u *Nat* duhove službenim je učinio utemeljitelj Paganskog (Baganskog) kraljevstva, Kralj Anawrahta (1014.-1077.), propisavši listu *Nat* duhova, među kojima je 37 Velikih Nata. Kraljevstvo Pagan ili Bagan prvo je burmansko kraljevstvo koje je uspjelo ujediniti regije koje danas čine moderni Mjanmar te se kralja Anawrahtu smatra ocem Burme.

¹³² Pali.: *nibbāna*; skr.: *nirvāṇa*.

svakoj politici i društvenom ugovoru, što ih je Spedalieri¹³³ izvodio i zamišljao, iz razmatranja različitosti između duše uzdrmane grižnjom savjesti i dobre i mirne duše, nastala je, čak i u najgušćim šumama, dogma o duhovnosti i besmrtnost duše. (296.) No budući da puki razum i ljudski um nisu mogli dovoljno dokučiti i povezati njezina počela i učinke, uveli su τὴν μετεμψύχωσιν ili seobu duše iz tijela u tijelo sve dok ne plati sve duge u koje je ušla zbog zločinstava, sve dok – posvema očišćena od svake zloće – ne bude dostojna pokazati se u *nibbāni* ili *mokši* to jest u nebeskom blaženstvu. Preporađanje ili seoba duše iz tijela u tijelo zove se *punarjanma*. Tijelo u kojemu se duša čisti jest *yātanadeha* ili tijelo muke i jada. Ono koje je već očišćeno, blaženo i blistavo, zove se *puṇyadeha*. Kreposti ili zasluge jesu: *utkrṣṭa* velike zasluge, *madhyama* srednje, *sāmānya* male ili obične. Tako se i grijesi dijele, i po tim stupnjevima duša mora trpjeti. I bogovi, to jest dusi, podložni su tim seobama. Otud 999 Buddhinih seoba ili inkarnacija, Višņuovih deset, Šivinih bezbroj, bezbroj onih božice Bhavānī, a ta su javljanja ili seobe neispravno uzeta za inkarnacije; dok kod Grka nikad nije rečeno da se duša Zarathuštre, Semiramide, Pitagore reinkarnirala, nego da se preselila u drugo tijelo. Kad je duša već savršeno očišćena, ona je sposobna za pet stupnjeva slave ili blaženstva:

- I. *Sānnidhya*¹³⁴ ili božja prisustnost;
- II. *Sāmīpya* ili primicanje, približavanje Bogu;
- III. *Sāyujya* ili spajanje s Bogom;
- IV. *Sālokya* ili intuitivni zor Boga;
- V. *Sārūpya* ili sudjelovanje u božanskom obliku.

¹³³ Nicola Spedalieri (1740.-1795.), talijanski filozof i teolog, svećenik i profesor. Najpoznatije mu je djelo *Dei diritti dell'uomo libri sei nei quali si dimostra che la più sicura custode dei medesimi nella società civile è la religione cristiana* iz 1791. g. gdje brani prava čovjeka i zakone iza kojih stoji francuska revolucija (i katolička vjera), ali osuđuje njezin deistički i ateistički karakter. Ondje iznosi tezu da je suverenitet naroda temelj vladine moći. Djelo je bilo predmet brojnih rasprava diljem europskih dvorova, a Spedalieri je prozvan jakobinskim svećenikom.

¹³⁴ Pet tipova *mokše* jesu: *sārṣṭi*, *sāmīpya*, *sāyujya*, *sālokya* i *sārūpya*. Nije jasno zašto Vesdin umjesto *sārṣṭi* piše *sānnidhya*, ali daje ispravno tumačenje.

Ovo je pet stupnjeva radosti koju blaženi ćute na nebu u *nibbāni*, *mukti* ili *mokṣi*, što je ‘blaženstvo’ ili ‘nebeska slava’ na sanskrtu. Izgubljene su duše pak podvrgnute ogromnim mukama u *naraki* ili u paklu. Ono što ih ondje *preta*¹³⁵ to jest [što] izgubljene duše trpe jesu:

I. *Tapana*, bol;

II. *Avīci*, unutarnje muke;

III. *Samhāra*, uništenje i kazna zbog njihovih grijeha;

IV. *Kālasūtra*, dužina vremena, koje će završiti samo savršenim zadovoljstvom, *tīvravedanā* muke u vatri;

V. *Piḍa*, golema tuga i duhovna kivnost. Bog Yama to jest bog koji uvijek bdije, ili Śrāddhadeva [to jest] bog plača, upravlja kaznama izgubljenih duša.

Pet je glavnih mjesta na kojima se nagrađuju dobročinstva:

I. *nibbāna* ili *mokṣa*, istinsko blaženstvo u posljednjem nebu gdje prebiva Parabrahman, Bog nad bogovima;

II. *Brahmāloka*, nebo boga Brahmana, u koje se uspinju štovatelji boga Brahmana;

III. *Kailāsa*, Śivino ili Mahādevino nebo, kamo pristupaju njegovi štovatelji;

IV. *Vaikunṭha*, Viṣṇuovo nebo, u koje bivaju pripušteni njegovi štovatelji;

V. *Indraloka* ili *Svarga*, Devendrinno nebo, najniže, u zraku, u koje idu svi oni koji su štovatelji nekog božanstva.

Jedino se iz *mokṣe* ili *nibbāne* duše ne vraćaju na ovaj svijet da bi trpjele još jednom, jer su savršene i blistave. (297.) S drugih nebesa one se spuštaju i sele po zaslugi i krivnji koja se ponijela u ranijim naraštajima. Duša se seli i u tijela životinja kao što su krava, svinja, tigar, jelen, riba, crvi. Otud zakon koji zabranjuje ubijanje životinja. Lucije Filostrat¹³⁶ u *Životu Apolonija iz Tijane*, u rukopisu

¹³⁵ *Preta*: preminuo; truplo; gladni duh. Radi se o izgubljenim dušama koje u paklu prolaze kroz tešku glad i žeđ zbog zločinstava u prethodnom životu.

¹³⁶ Filostrat (170.-240.), poznatiji kao “Atenjanin”, grčki sofist. Napisao je biografsko djelo *Život Apolonija iz Tijane* (grč.: Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον), koje je glavni izvor podataka o životu grčkoga pitagorejskog filozofa i asketa Apolonija iz Tijane koji je između 41. g. i 54. g. boravio u Indiji da bi proučavao hinduizam i buddhizam.

24 kod Focija,¹³⁷ govoreći o Apoloniju i njegovim suputnicima kaže: „De quibus (Brahmanibus) se dicunt vidisse et audisse, quae nemo sanus crederet, impium dogma de transmigracione animarum per Aegyptios ad Pythagoram hinc credunt emanasse”.¹³⁸ Apolonije je prodro čak do grada Tatta u Indiji, koji je drevna Patalena,¹³⁹ i pronašao Brāhmaṇe Mage na obalama rijeke Ind. Mnogi drugi indijski magi bili su u Kanaudu, drugi u Cassidiji, koja je danas Kāśī ili Benares,¹⁴⁰ treći u Kāñcipuramu u Karnataci,¹⁴¹ jednom od starodrevnih indijskih svetišta. (V. d’Anville,¹⁴² *Antiquité géographique de l’Inde et de plusieurs autres contrées de la Haute-Asie.*) Dogma o seobi duša bila je zajednička Egipćanima, Indijcima i perzijskim Magima.

¹³⁷ Focije I. (810.-891./8.), carigradski patrijarh i bizantski teolog. Posebno je razvio misionarsku djelatnost bizantske crkve, pa je tako zaslužan za djelovanje braće Ćirila i Metoda u Moravskoj (864.), pokrštenje Bugara (864.), te autonomiju bizantske crkve. Napisao je djela *Biblioteka* (Βιβλιοθήκη), koje je poznato i kao *Myriobiblion* (grč. Μυριοβιβλιον, “tisuću knjiga”), s bilješkama i komentarima o 279 pročitanih knjiga, i koje je vrijedan izvor podataka o izgubljenim djelima. Od dogmatskih spisa ističe se *Mistagogija* (Μυσταγωγία), spis napisan protiv latinske crkve. Poznate su mu propovijedi, egzegetski radovi, leksikon, a pisao je i himne.

¹³⁸ „O njima (Brāhmaṇima) kažu da su vidjeli i čuli stvari u koje nitko zdrav ne bi povjerovao, bezbožno učenje o preseljenju duša proširilo se odavde preko Egipćana do Pitagore.” (Prevela I. D.)

¹³⁹ Područje Sindha i Guđarata, danas Pakistan.

¹⁴⁰ Vārāṇasī.

¹⁴¹ Danas Tamil Nadu.

¹⁴² Jean-Baptiste Bourguignon d’Anville (1697.-1782.), francuski geograf i kartograf. Godine 1775. u Parizu je objavljeno njegovo djelo *Antiquité géographique de l’Inde et de plusieurs autres contrées de la Haute-Asie* u kojemu geografski opisuje Indiju i sjevernu Aziju.

4. Zaključak

Vesdinov je *Viaggio alle Indie orientali* jezično jasan i sadržajno pitak, no glatko čitanje teksta otežava brojnost referenci. Usprkos naslovu koji može zavarati, Vesdinov *Viaggio* nije samo putopis i puko prepričavanje indijskih prilika, nego traktat koji se tematikom dotiče svega što je o Indiji dotada pisano, a čemu je Vesdin imao pristup. Vesdin svojim temama pristupa eruditski i obrađuje ih metodološki rigorozno. Budući da je bio vrlo učen, a njegovi su interesi bili raznoliki, opseg literature koju Vesdin pri pisanju konzultira te u *Viaggiu* navodi i citira toliki je da čak i otežava čitanje teksta. Vesdin se pritom ne libi citirati izvore na mnogobrojnim jezicima: od latinskog, grčkog, sanskrta, pa sve do engleskog i francuskog, ponekad i bez prijevoda. Možda je to razlog što *Viaggio alle Indie orientali*, iako slovi kao Vesdinovo najzanimljivije i najprevođenije djelo, i iako je pisan na jednom od najpoznatijih europskih jezika, još uvijek nije dosljedno preveden ni na jedan jezik u cijelosti. Johann Reinhold Forster prvi prevodi *Viaggio* 1798. g. na njemački jezik, preskačući pritom čitave stranice, a često i dijelove teksta koji zahtijevaju mukotrpan prevoditeljski i filološki rad te njegov tekst gdjegdje nalikuje više slobodnomu prepričavanju nego prijevodu. A to podsjeća na Forsterov prijevod Vesdinova djela *Systema Brahmanicum* (1797.), za koji je Vesdin rekao da je „osakatio” njegovo djelo. William Johnston 1800. g. prevodi na engleski jezik Forsterov njemački prijevod iz 1798. g., tako da engleska verzija ima sve mane kao i Forsterov njemački prijevod. Francuski prijevod nekog Marchesena (1808.) uređuju Anquetil-Duperron i Silvestre De Saucy. Oni, međutim, ne diraju Marchesenove prevedene dijelove teksta, nego pridodaju svoje komentare – pri čemu komentari gdjegdje zauzimaju cijelu stranicu – i prilažu uz to prijevod njemačkih komentara Johanna Reinholda Forstera. Filip Vesdin intrigira svojim likom i dijelom generacije ne samo svjetskih nego i hrvatskih indologa, filologa i filozofa te iako je veoma čitan na jezicima na kojima je pisao, slabo je preveden, a nijedno Vesdinovo djelo nije u cijelosti prevedeno na hrvatski jezik.

Vesdin smatra da mnoga neispravna shvaćanja indijske religije i običaja proizlaze upravo iz nepoznavanja jezika i izvornih indijskih knjiga, pa svaku novu pojavu tumači počevši od rječnika, objašnjava uz pomoć indijskih izvora *Mahābhārata*, *Amarakoše* i *Rāmāyaṇe*. Zatim svoje tvrdnje potkrepljuje antičkim i suvremenim djelima iz područja jezikoslovlja, povijesti, filozofije i religije. Njegov *Viaggio alle Indie orientali* zapravo je putovanje literaturom, svime što je ikada napisano o Indiji.

Vesdin je pri pisanju temeljit, detaljan, britak i neustrašiv. Spremno propitkuje stajališta i tvrdnje svojih suvremenika, a čak se s njima i obračunava. Djelo daje uvid i u dinamiku odnosa između pionira indologije u Europi. Tako znamo da je Vesdin, posredstvom oca Marca dalla Tombe, razmjenjivao pisma i rukopise s Williamom Jonesom. Po svojim doprinosima Vesdin je ravan indolozima iz imperijalne sile, usprkos oskudnijim resursima i činjenici da njegova primarna funkcija nije bila proučavanje indijskih jezika i kulture, ali i u tome je bio jako uspješan. Filip Vesdin, iako vrlo čitan i proučavan, još je uvijek nedovoljno istražen, pa čak i podcijenjen.

Prilog 1. Vesdinova saznanja o Vedama

Jedan od najranijih europskih pisaca o Indiji, Magellanov suputnik Duarte Barbosa, u svojem djelu *Livro de Duarte Barbosa*, koje se dugo smatralo izgubljenim i koje je objavljeno tek u 19. st.,¹ spominje idolopoklonstvo brahmana i njihove svete knjige.

Godine 1542. Franjo Ksaverski stiže u Gou te slanjem pisama započinje sustavno obavještavanje iz misija. U jednom od pisama piše o Brāhmaṇima ovako:

Na ovim sam obalama sreo samo jednog brahmana koji je bio obrazovan: pričalo se da je studirao na vrlo poznatoj akademiji. Zatražio sam susret bez svjedoka. Tada mi je otkrio ono što je smatrao velikom tajnom. Iznad svega, učenici ove akademije bili su pod zakletvom, od strane svojih učitelja, da ne otkrivaju njezine tajne: ipak je on bio dovoljno dobar, iz prijateljstva prema meni, da pristane da mi ih otkrije. Jedna od tih tajni bila je: da postoji samo jedan Bog, stvoritelj neba i zemlje, i da mu se ljudi moraju klanjati: da su idoli samo lik demona.²

Brāhmaṇī imaju nekoliko spomenika svoje svete književnosti, za koje tvrde da sadrže božanske zakone. Učitelji podučavaju na znanstvenom jeziku, kao što mi radimo na latinskom jeziku.³

¹ Djelo je objavljeno u kolekciji putopisnih izvještaja Giovannija Battiste Ramusa koja nosi naslov *Delle navigazioni e viaggi* (1550.-1559.).

² „Je ne rencontraï sur ces rivages qu'un seul brahme qui fut instruit : il passait pour avoir étudié dans une très fameuse académie. Je pris les moyens de l'entretenir sans témoins. Alors il me découvrit ce qu'il regardait comme un très grand secret. Avant tout, les disciples de cette académie étaient obligés sous serment, par leurs maîtres, de n'en point découvrir les mystères : cependant il voulut bien, par amitié pour moi, consentir à me les révéler. Un de ces mystères était qu'il n'existe qu'un seul Dieu, créateur du ciel et de la terre, et que les hommes doivent lui rendre un culte : que les idoles ne sont que la figure des démons.” Pisma sv. Franje Ksaverskoga sa španjolskog izvornika na latinski jezik preveo je Roque Menchaca i pod naslovom *S. Francisci Xaverii e Soc. J. Indiarum Apostoli epistolarum omnium libri quatuor* objavio u Bologni 1795. g. To je latinsko izdanje na francuski jezik preveo, za tisak priredio i pod naslovom *Lettres de S. François Xavier* u Parizu 1855. g. objavio Léon Pagès.

³ „Les brahmes ont quelques monuments de leur littérature sacrée, qu'ils affirment contenir les lois divines. Les maîtres enseignent dans une langue savante, ainsi que nous dans la langue latine”. Izvor je opet francuski prijevod pisama sv. Franje Ksaverskoga iz 1855. g. U ranijem prijevodu na francuski, iz 1660. g., stoji: „une espèce de Bible, où ils tiennent que les Lois Divines sont contenues”, v. *Lettres de s. François Xavier, De la compagnie de Jesus, Apotre des Inde et du Japon, traduites de nouveau en françois par M. Lovys Abelly*, Pariz: Georges Iosse, 1660., str. 68.

To je bilo dovoljno da uvjeri Europu u postojanje indijskih svetih knjiga i otada su misionari, pustolovi i učenjaci neumorno tražili izvor indijske mudrosti. Kao što je ranije spomenuto, prvi u Europi koji je imenovao *Vede* i identificirao ih kao četiri dijela istoga korpusa bio je kalvinistički misionar Abraham Rogerius, koji je u Indiju stigao 1630. g. (o prvim saznanjima u Europi o *Vedama*, v. *Prilog 1*). Tek stoljeće kasnije, isusovac Étienne le Gac iz južnoindijske kanarske misije postiže sporazum sa Francuskom istočnoindijskom tvrtkom i dogovara financiranje prijepisa indijskih rukopisa, pa između 1729. g. i 1735. g. 287 indijskih tekstova stiže u Kraljevsku knjižnicu u Parizu. Među njima je i rukopis *R̥g-vede* na pismu *grantha* iz 1731. g. Godine 1732. u Europu su poslani *Aitareya Brahmana* i *Yajurveda*, a 1735. g. i *Samaveda*. Čak i le Gac, koji je odgovaran što su rukopisi *Vede* stigli u Europu, ulaganje u vedske tekstove smatra nepotrebnim troškom, pa piše Soucietu:⁴

Između nas, to je nepotreban trošak. Ove knjige mogu poslužiti samo kao spektakl u knjižnici. Sumnjam da bi ih itko u Europi mogao ispravno razumjeti, bez obzira koliku sklonost imao za jezike.⁵

Le Gac je bio djelomično u pravu: nitko u Europi te tekstove ne prevodi sve do polovice 18. stoljeća. Naime, tekstovi su, iako na sanskrtu, bili napisani teluškim pismom, pa čak i netko tko je poznao sanskrt i devanagarsko pismo ne bi ih mogao prevesti bez poznavanja teluškoga pisma. Jedan od rijetkih koji bi bili u stanju pročitati tekst *Veda* bio je upravo Filip Vesdin.⁶ On je poznao i sanskrt i tamilsko i malajalamsko pismo, a prepoznao bi i teluško pismo, čak i ako ga nije učio. Krajem 1789. g. Vesdin posjećuje Kraljevsku knjižnicu u Parizu, gdje je vidio tekstove, no – kako je Francusku već bio zahvatio plamen revolucije – nije mu bilo dano dovoljno vremena da ih pobliže istraži:

⁴ Étienne Souciet (1671.-1744.), francuski isusovac, knjižničar i profesor matematike na isusovačkom kolegiju Louis-le-Grand. Njegov doprinos zbirci isusovačkih pisama značajan je jer se redovito dopisivao s isusovcima u misijama u Kini, Indiji, Americi i na Levantu. Pisma u 34 sveska, pod naslovom *Lettres édifiantes et curieuses*, izlazila su od 1702. g. do 1776. g.

⁵ „Between ourselves, this is a useless expense. These books can serve as nothing more than a spectacle in a library. For I cannot believe that anyone in Europe could come to understand them properly, whatever aptitude one may have for languages.” Sweetman (2019:797).

⁶ Sweetman (2019:800).

Najveći dio ovih rukopisa pregledao sam godine 1789. u istoj Kraljevskoj knjižnici, no zbog kratkoće vremena nije ih se dalo podvrgnuti ispitivanju.⁷

O tome piše u poglavlju VI, a značenje pojedinih naslova tumači etimološki. Tako navodi da je pod brojem 31 pohranjena *Rougouveda* (*Ṛg-veda*), čije ime znači „mysteriorum, dogmatum, rerum caelestium lex”; pod brojem 51 pohranjena je *Adharavaveda*, čije ime znači „infima lex”, a to je četvrti indijski zakon koji sadrži propise i zakone za „najniža plemena”; i konačno, pod brojem 81 pohranjena je na devanagarskom pismu⁸ pisana *Samaveda*, to jest „lenitatis, mansuetudinis lex”, koja zabranjuje ubijanje životinja, naređuje obuzdavanje osjetila i sve što ulazi u ljudske zakone. Vesdin precizno navodi da je rukopis *Samavede* pisan na devanagarskom pismu,⁹ za razliku od ostalih koji su pisani na teluškom pismu.¹⁰

Iz svega navedenoga jasno izlazi da je Vesdin bio odlično informiran o rukopisima koji su pristizali iz Indije. Stoga mu Jauk-Pinhak ne čini pravdu kad kaže da su mu „oskudni pojmovi o Vedi”, iako brahmana koji su njegovali vedske obrede ima još i danas i to u upravo u Kerali, gdje je boravio Vesdin.¹¹ Naime, keralski su brahmani Nambūdiri ortodoksna zajednica koja najstrože čuva tajne vjere i čiji su sveti obredi zatvoreni za javnost. Kako god bilo, heterogene tradicije koje čine hinduističku kulturu ionako nemaju jedan osnovni tekst, pa čak ni kanonski korpus tekstova. U mnoštvu usmene i pisane literature sastavljene na više od dvadeset jezika, epske priče *Rāmāyaṇa* i *Mahābhārata* temelj su indijskog društva i religije.¹² Vesdin je to prepoznao i često napominjao u svojim djelima.

⁷ U svojem deskriptivnom katalogu u kojem opisuje 36 indijskih knjiga i rukopisa *Examen historico-criticum codicum Indicorum Bibliothecae Sacrae Congregationis de Propaganda Fide*, Filip Vesdin u bilješki (1) o tome kaže: „Maximam horum codicum partem ego anno 1789 in ipse Bibliotheca Regia Parisiis inspexi, ob temporis tamen angustias, eos examini fubiicere non licuit”.

⁸ Vesdin (1796:270).

⁹ Samaveda na palminu lišću na devanagarskom pismu: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10083261v/f7.item> (datum pristupa: 27. 6. 2023.)

¹⁰ Ṛg-veda na palminu lišću na teluškom pismu: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b525096445/f12.item> (datum pristupa: 27. 6. 2023.)

¹¹ Jauk-Pinhak (1990:255-258).

¹² Stoler Miller (1991:786).

Vesdin je o *Vedama* bio itekako dobro informiran, ali i oprezan, o čemu svjedoči i činjenica da je prepoznao „lažnu” *Vedu* o kojoj će biti riječi u nastavku.

Vesdin je uvjeren da *Veda* znači zakon, te svojemu djelu *Viaggio alle Indie orientali*, u trećem poglavlju pod naslovom *Legislazione degli Indiani*, u bilješci (1) kaže:

Veda na sanskrtskom jeziku znači *zakon*, a ne *knjiga Veda*, kako predmnijevaju neka europska natučala.¹³

Pritom upućuje na Hanxledenov rječnik, a dalje u tekstu kaže:

Vidjevši ove engleske ludorije, opovrgnuo sam drevnost *Vede*, koja se razumijeva kao napisana knjiga, koja sadržava svete zakone.¹⁴

Riječ „*Veda*“, koju neki Englezi pogrešno pišu „*Bed*“, „*Beadh*“, ne znači ‘sveta knjiga’, kako promašeno predmnijevaju Wilkins, Jones i o. Marco dalla Tomba, nego znači *sveti zakon*, koji pripada bogoštovlju te se, prema tome, sve knjige koje govore o bogoštovlju mogu zvati *Veda*.¹⁵

Taj termin može se upotrebljavati u bilo kojoj religiji, pa i u kršćanstvu.¹⁶ Vesdin zatim navodi primjere u kojima *Veda* stoji za ‘zakon’, kao primjerice *Ajurveda* – upućujući na rječnike Pimentela i Hanxledena – što znači „zakon medicine”, pa zaključuje:

Iz svega ovoga lako je razumjeti koliko su daleko od istine g. Jones, o. Marco i neki drugi, koji predmnijevaju da je *Veda* jedna jedina sveta knjiga, koju su vidjeli i pronašli u Indiji. Sama etimologija riječi *Veda* dokazuje da *Veda* nije pravo ime knjige, nego apstraktna riječ koja po

¹³ „*Veda* in lingua samscrda significa legge e non il libro *Veda*, come pretendono alcuni farlingotti europei.” Vesdin (1796:214).

¹⁴ „Vedendo io queste stravaganze Angliche, confutai l’antichità del *Vèda* preso per un libro scritto, contenente le leggi sagre.” Vesdin (1796:215).

¹⁵ „Questo vocabolo *Veda*, che alcuni Inglesi scrivono malamente *Bed*, *Beadh*, non significa un libro sagro, come vanamente pretendono Wilkins, Jones, ed il P. Marco dalla Tomba, ma significa legge sagra, appartenente al culto divino. Adunque tutti i libri che trattano in qualche maniera del culto divino si possono chiamare *Veda*.” Vesdin (1796:269).

¹⁶ Rocher (1984:65).

svojoj naravi znači *zakon*, i koja se odnosi na bilo koji nauk i zakon koji sadrži božanske stvari.¹⁷

Vesdin iznosi priču koja ide u prilog njegovom mišljenju da *Vedu* treba metaforički shvatiti:

Đavao Hayagrīva ukrao je *Vedu* usnulom bogu Brahmanu u vrijeme sveopćeg potopa i bacio je u more. *Veda* bi bila zauvijek izgubljena, da je bog Višņu, utjelovljen u ribi, nije tražio i u moru našao. Ovaj bog vratio je *Vedu* ljudima, koji su bili spašeni s kraljem Manuom u *yinapitri* ili hodajućem brodu. Čini se da se g. Jones inkarnirao u indijsku jesetru kad također predmnijeva da je pronašao *Vedu*, za koju tvrdi da je jako drevna. A tko to može nijekati, budući da se ta knjiga *Veda*, koju je đavao ukrao, našla pod morem u vrijeme općeg potopa? Ali g. Jones, premda je pjesnik, ne vidi da je to brahmanska alegorija, te da *Veda* u ovom slučaju znači *prirodni zakon* ili dobar poredak elemenata, koji je u vrijeme potopa bio izgubljen, poremećen, a zatim ga je bog Višņu povratio i opet uspostavio.¹⁸

Vesdin u svojem djelu posebno proziva Williama Jonesa možda i zbog njihove prepiske koju također prepričava. Naime, Vesdin je posredstvom o. Marca dalla Tombe Jonesu poslao svoje djelo *Systema Brahmanicum*. Budući da se nije slagao s Vesdinovim navodima o *Vedi* i ostalim drevnim knjigama, Jones piše pismo u kojemu Vesdina naziva „čovjek od tri slova”,¹⁹ a ovaj

¹⁷ „Da tutto questo si comprende facilmente, quanto dal vero si allontanino il Sig. Iones, il P. Marco, ed alcuni altri, che pretendono, che Veda è un solo codice sacro, che essi hanno veduto e trovato nell’India. L’etimologia stessa del vocabolo Veda prova, che Veda non è nome proprio d’un libro, ma un vocabolo astratto che per sua natura significa legge, e che applicasi a qualunque dottrina e legge contenente cose divine.” Vesdin (1796:270).

¹⁸ „Hayagriva il diavolo rubbò in tempo del diluvio universale il Veda al dio Brahma che dormiva, e lo gittò in mare. Veda andava perduto affatto, se il dio Višņu incarnandosi in un pesce non avesse cercato e ritrovato nel mare. Questo dio restituì il Veda agli uomini, che furono salvati col Re Manu nel yinapitra, o nella nave ambulante. Il Sig. Jones, che sembra essersi incarnato in uno storione Indico, pretende anche esso di aver trovato questo codice Veda, che asserisce essere antichissimo. E chi lo può negare, giacché questo codice Veda rubbato dal diavolo si trovò nel mare in tempo del diluvio universale? Ma il Sig. Jones, benché poeta, non vede, che questa è una allegoria Brahmanica, e che il Veda in questo caso significa la legge di natura, od il buon ordine degli elementi, il quale in tempo del diluvio fu perduto, conturbato, e poi dal dio Višņu restituito e rifatto.” Vesdin (1796:270).

¹⁹ U latinskom je izraz “homo trium litterarum” označavao lopova jer riječ lopov, lat. *fur*, ima tri slova. Jones, vrlo vjerojatno, naziva Vesdina lopovom jer ga je citirao, ali nije navodio da je citat od njega preuzeo, sve do 1795. g., vidi Rocher, po Andrijanić (2017:200). Vesdin je bez iznimke navodio kad bi preuzeo citat iz časopisa *Asiatick Reaserches*, pa tako i kad bi navodio Jonesove tvrdnje, ali nije naveo poimence Jonesa.

zauzvrat Jonesa časti epitetom „čovjek od jednoga slova”.²⁰ Vesdin naravno nije jedini koji sumnja u postojanje *Veda* kao takvih. Nijemac Ziegenbalg, kojega Vesdin i hvali i kritizira u svojemu djelu *Viaggio alle Indie orientali*, navodi u svojim pismima da je razgovarao s Brāhmaṇīma koji su mu potvrdili postojanje *Veda*, ali ni oni sami nemaju im pristup.²¹

O pogrešnom prepoznavanju *Veda* svjedoči i rukopis naslovljen *Ezour Vedam Ou Ancien Commentaire Du Vedam: Contenant l'exposition des opinions religieuses et philosophiques des Indiens, traduit du Samscretan par un Brame*, Yverdon 1778., koji je priredio i tiskao Jean Pierre de Batz, barun Sainte-Croix (1754.-1822.). Sastavio ga je uz pomoć Voltairove i Anquetil-Duperronove kopije teksta. Naime, Louis Laurent de Féderbe, poznatiji kao grof Maudave, donio je u Francusku 1759. g. nepoznat tekst na francuskom naslovljen *Ezour Vedam*, koji je 1760. g. poklonio je Voltaireu.²² Maudave je bio časnik u službi Francuske istočnoindijske tvrtke, poznavao je utjecajne ljude i imao brahmana za prijatelja. Voltaire nije bio siguran tko je autor teksta, no uvjeren je da je tekst autentičan, i čak navodi da je nastao prije Aleksandrovih osvajanja.²³ Voltaire je uspio prepoznati da tekst ne može biti *Veda*, te ga je tumačio kao sažetak ili komentar četiriju *Veda*,²⁴ i čak ga je prepisao te poklonio Kraljevskoj knjižnici u Parizu 1761. g.²⁵

Tekst je djelomično preveden na sanskrt, ali taj je rukopis izgubljen u Pondichéryju. Riječ *Ezour* nema nikakve veze s riječi *Yajur* kako se bilo pretpostavljalo, nego je to sanskrtizirani oblik riječi *Isus*. Rocher je unaprijedio izdanje rekonstruirajući francuski tekst pomoću poznatih rukopisa Anquetil-Duperrona i Voltaira te dotad nepoznatog rukopisa otkrivenog u Francuskoj nacionalnoj knjižnici u Parizu.²⁶ Anquetil-Duperron je također prepoznao da tekst ne može biti

²⁰ Vesdin Jonesa časti epitetom „homo unius litterae”, a u bilješci (9) čita se da cijeni Jonesov plodonosan rad iako mu zamjera što je pažnju raspršio na mnoga područja, umjesto da se posvetio jednomu. Vesdin (1796:216).

²¹ Sweetman (2019:792).

²² Rocher (1984:3).

²³ Voltaire (1878:192-195).

²⁴ Voltaire (1878:192).

²⁵ Rocher (1984:4).

²⁶ Cabezón (1988:925).

Veda, nego eventualno sažetak brahmanističke doktrine, te da je tekst sigurno nastao nakon *Veda*, ali brani tezu o njegovoj autentičnosti.²⁷

O tome tko je autor teksta postoji više hipoteza. Sam grof Maudave, koji je i donio *Ezour Vedu* Voltaireu, kaže da je autor teksta filozof Chumontou, a na francuski ga je preveo isusovac Pierre Martin (1665.-1716.). No Martin je umro 1716. g. u Rimu, pa je to malo vjerojatno.²⁸ Da je napisao *Ezour Vedu* godine 1733. g., tvrdi francuski isusovac Jean Calmette, koji je uz le Gaca bio zadužen za slanje indijskih tekstova u Europu. Njegov je cilj bio, kako navodi, uvjeriti Indijce uz pomoć njihovih vlastitih svetih knjiga u temeljne istine te tako uništiti idolopoklonstvo.²⁹ Osim njega, kao mogući autor teksta spominje se i treći isusovac, Antoine Mosac.³⁰ Barone, koji je tekst i konzultirao, pripisuje ga isusovcu Robertu de Nobiliju (1577.-1656.), i kaže da tekst sadrži mješavinu brahmanističke i kršćanske doktrine.³¹ Kako prenosi Barone, Max Müller tvrdi da je tekst napisao neki Indijac prerušen u isusovačko ruho, ali Barone ne nalazi tome uporište u tekstu.³²

Filip Vesdin slaže se s Pierreom Sonneratom, koji je 1782. g. objavio *Voyage aux Indes Orientales et à la Chine*, da je autor teksta *Ezour Vede* katolički misionar,³³ te da prema tome tekst nije ni drevan, ni indijski.³⁴ U barem četiri svoja djela opovrgava autentičnost teksta,³⁵ a u djelu *Systema Brahmanicum* osobno proziva Voltairea.³⁶ Vesdin ispravno prepoznaje da je tekst nastao na temelju informatora koji su isusovcima davali neke ne sasvim točne informacije kako bi potkrijepili ideju monoteizma te tako približili kršćanstvo Indijcima. To je neke isusovce potaknulo da se upuste u pisanje vlastitih „vedskih tekstova” u prilog monoteizmu. Tekst Francisa Whytea Ellisa pod naslovom *Account of a Discovery of a modern imitation of the Vedas, with*

²⁷ Rocher (1984:10).

²⁸ Rocher (1984:49).

²⁹ Rocher (1984:43).

³⁰ Rocher (1984:48).

³¹ Barone (1888:82-83).

³² Barone (1888:82).

³³ Vesdin (1796:66).

³⁴ Banerjee-Dube (2008:223).

³⁵ Rocher (1984:16).

³⁶ Vesdin (1797:315).

Remarks of the Genuine Works, koji posthumno izlazi u časopisu *Asiatick Reaserches* 1822. g., razotkriva *Ezour Vedu* i isusovačke pokušaje imitiranja *Veda*. Ellis piše kako u isusovačkom samostanu u Pondichéryju postoje imitacije svake od *Veda*, sve napisane na lošem sanskrtu koji ima obilježja bengalskog dijalekta s francuskim prijevodom. Kao dokaz prilaže ulomke iz rukopisa *pseudo-Veda* koje prevodi i analizira.³⁷

Prvi rukopis četiriju *Veda*, sa sjevera Indije, prikupio je francuski pustolov Antoine Polier de Bottens (1741.-1795.) uz pomoć Pratapa Singha, kralja Jaipura, prije 1787. g., kad se Polier vratio u Europu. Polier je svoju kolekciju *Veda* poslao Williamu Jonesu te su tekstovi bili dio njegove privatne zbirke prije nego što su dospjeli u British Museum.³⁸

Tek 1830. g. Friedrich Rosen objavljuje dijelove *Rg-vede* na latinskom jeziku, a prvo tiskano izdanje objavljuje Max Müller Londonu pod naslovom *Rig-Veda-samhitâ: The Sacred Hymns of the Bráhmans* (6 sv., 1849.-74).³⁹

³⁷ Ellis (1822:4).

³⁸ Jain (2008:7).

³⁹ Lorenzen (2005:71-72).

Prilog 2. Susret Vesdina i kralja Travancorea

Vesdin je kralju Travancorea Rāmi Varmanu darovao svoju englesku i portugalsku gramatiku na malajalmskome jeziku, i taj je susret zabilježio u djelu *Viaggio alle Indie orientali*.¹

Godine 1784. mjeseca travnja, opskrbnici Šivina hrama Tirumala Devaswom, u Mattancherryju, zabraniše ocima misionarima sadnju riže na polju koje su imali u najmu. Bijaše teško odmah naći drugo polje. Spor je bio iznesen pred kočinskim upraviteljstvom, ali kako polje bijaše na zemlji kralja Travancorea, opet je zapalo mene da odem u Padmanabhapuram s pismima gospodina J. G. van Angelbeeka, upravitelja Kočina, kako bih ishodio još jedan kraljev dopis. Stigavši u Padmanabhapuram 21. dana mjeseca travnja – sa sobom sam nosio malabarsko-englesko-portugalsku gramatiku sastavivši ju, na traženje kralja, u Ciattiyatiju,² kako bi on putem malabarskog dao naučiti engleski i portugalski jezik svoje dvorjanike. Saznavši za moj dolazak, kralj smjesta posla po mene Padmanabhempulla i Payampalija Curipa, dva mlada plemića sa svitom, kako bi mi iskazali poštovanje prije nego što ga vidim.

Dopratiše me na kraljevu audijenciju unutar palače, gdje je kralj na verandi, ili trijemu, sjedio na perzijskom sagu na tlu, podbočen o velik baršunasti jastuk optočen zlatnim vrpcama. Neizreciva je radost koju kralj iskazaše kad sam mu gramatiku predao u ruke. Odmah zapovijedi da pred njega dođu spomenuta dva mlada plemića i, pokazavši im gramatiku, preporučivao im je da iz nje uče, ukazujući im na potrebu učenja ovih jezika zbog trajnih veza Kralja i ministara s Europljanima. Tom prilikom dobih od kralja na dar zlatnu grivnu, zlatnu pisaljku za pisanje na palminom lišću, te zlatni nožić za pripravu tog lišća, zajedno s njegovim pismom poglavaru Parura kako bi obznanio da me kralj počastio i proglasio vitezom svojega dvora. Sve ovo zlato masom ne premašuje 12 cekina. To je dar koji kralj daje zaslužnim muževima, a zove se Viracangala, to jest grivna zaslužnika.

¹ Vesdin (1797:131-132).

² Moguće je da Vesdin misli na grad Kovalam.

Bibliografija

Abelly, Louys (trad.) (1660.), *Lettres de s. François Xavier de la compagnie de Jesus, Apôtre des Inde et du Japon, traduites de nouveau en françois par M. Louys Abelly*, Paris, G. Iosse.

Andrijanić, Ivan (2017.), A list of Sanskrit and Latin Cognates in Vesdin's Treatise 'De Latini Sermonis Origine', *The Journal of Indo-European Studies*, vol. 45, n. 3, str. 195-234.

Andrijanić, Ivan (2018.), Hrvatska i Indija: kulturno-povijesne i gospodarsko-političke veze, *Zbornik Sveučilišta Libertas*, god. 3, br. 3, str. 342-358.

Andrijanić, Ivan; Matović, Petra (2019.), Filip Vesdin and the Comparison of Sanskrit with Iranian and Germanic Languages, *Language & History*, vol. 62, n. 3, str. 195-226.

Anquetil-Duperron, Abraham Hyacinthe (ed.) (1808.), *Voyage aux Indes orientales, par le P. Paulin de S. Barthelemy missionnaire, traduit de l'italien par M(archesen), avec les observations de Mm. Anquetil-Duperron, J. R. Forster et Silvestre de Sacy, et une dissertation de M. Anquetil sur la propriété individuelle et foncière dans l'Inde et en Egypte*, vol. 3, Paris, Tourneisen.

Banerjee-Dube, Ishita; Dube, Saurabh (eds.) (2008.), *From Ancient to Modern: religion, power and community in India*, Oxford, The Oxford University Press, str. 207-235.

Barone, Giuseppe (1888.), *Vita, precursori ed opere del p. Paolino di Santo Bartolommeo (Filippo Werdin): contributo alla storia degli studi orientali in Europa*, Napoli, A. Morano.

Cabezón, José Ignacio (1988.), Review of 'Indo-Tibetan Buddhism: Indian Buddhists and their Tibetan Successors' by D. Snellgrove [...], *The Journal of Asian Studies*, vol. 47, n. 4, str. 925-927.

Ellis, Francis W. (1822.), Account of a Discovery of a Modern Imitation of the Vedas: with remarks on the genuine works, *Asiatick Researches*, vol. 14, str. 1-60.

Esih, Ivan (1938.), Što su Hrvati dali stranim kulturama i čovječanstvu, *Napredak: hrvatski narodni kalendar*, god. 25, str. 135-150.

Franolić, Branko (1991.), *Filip Vezdin's Contribution to Indic Studies in Europe at the Turn of the 18th Century*, Paris, Nouvelles Editions Latines.

Franolić, Branko (2005.), *Paolino di San Bartolomeo, pioniere dell'indologia nell'Europa di fine Settecento*, a cura di Luca Leoni, Velletri, Edizioni Blitri SAS.

Ivanjek, Anka (2008.), Franolić, Branko: Paolino di San Bartolomeo, pioniere dell'indologia nell'Europa di fine Settecento, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, god. 51, br. 1-4, str. 139-141.

Jagić, Vatroslav (1845.), Ivan Filip Vezdin, *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, br. 46 (15. 11. 1845.), str. 181-184.

Jagić, Vatroslav (1865.), Slovjensko jezikoslovlje: kratak historičko-filologički nacrt, *Književnik: časopis za jezik i poviest hrvatsku i srbsku, i prirodne znanosti*, sv. 2, str. 506-557.

Jain, Meenakshi (ed.) (2008.), *The India They Saw: Foreign Accounts: 18th – mid 19th Century*, vol. 4, New Delhi, Prabhat Books.

Jauk-Pinhak, Milka (1984.), Some Notes on the Pioneer Filip Vezdin (Paulinus a Sancto Bartholomaeo), *Indologica Taurinensia*, vol. 12, str. 129-137.

Jauk-Pinhak, Milka (1990.), Hinduizam u Vezdinovu djelu 'Systema Brahmanicum', *Most/The Bridge*, br. 4, str. 247-258.

Kolbas, Irena (1990.), Na počecima, *Most/The Bridge*, br. 4, str. 63-77.

Lorenzen, David N. (ed.) (2005.), *A Dialogue between a Christian and a Hindu about Religion by Giuseppe Maria da Gargnano*, México DF, El Colegio de México, Centro de Estudios de Asia e Africa.

Matišić, Zdravka (2007.), *Radost, strah, predanost: (prilozi za biografiju Ivana Filipa Vezdina)*, Zagreb, Odjel za orijentalistiku Hrvatskoga filološkog društva, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Moretti, Violeta (2020.), Broadening the World of Knowledge: the effects of travel on the transfer of linguistic data between Asia and Europe, *Sic: časopis za književnost, kulturu i književno prevodenje*, god. 10, br. 2, str. 1-18.

Ṛg-veda ^{[rukopis} na palmin^u lišću^l. Bibliothèque nationale de France, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b525096445/f12.item> (datum pristupa: 27. 6. 2023.)

Rocher, Ludo (ed.) (1984.), *Ezourvedam: a french Veda of the eighteenth century*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.

Samaveda [rukopis na palminu lišću], Bibliothèque nationale de France, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6204412h/f245.image.r=rivages> (datum pristupa: 27. 6. 2023.)

Slamnjig, Ivan (1991.), Ivan Filip Vesdin (1748-1806), pionir evropske indologije i komparativne filologije, *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knj. 33, str. 1-28.

Stoler Miller, Barbara (1991.), Presidential Address: contending narratives – the political life of the Indian epics, *The Journal of Asian Studies*, vol. 50, n. 4, str. 783-792.

Sweetman, Will (2019.), The Absent Vedas, *Journal of the American Oriental Society*, vol. 139, n. 4, str. 781-803.

Šembera, Alois Vojtěch (1845.), O Slovanech v Dolnich Rakousich, *Časopis českého museum*, vol. 19, str. 163-189.

Talan, Nikica, (2006.), O „indiólogo” croata Ivan Filip Vesdin (1748-1806) e as ‘Índias Portuguesas’, *Studia Romanica et Anglica Zagradiensia*, god. 51, str. 57-101.

Vesdin, Ivan Filip (1796.), *Viaggio alle Indie orientali*, Roma, A. Fulgoni.

Vesdin, Ivan Filip (1800.), *Jornandis vindiciae de var Hunnorum*, Roma, A. Fulgoni.

Vesdin, Ivan Filip (1802.), *De Latini sermonis origine et cum orientalibus linguis connexione dissertatio*, Roma, A. Fulgoni.

Voltaire (1778.) *Œuvres complètes*, vol. 11, Paris, Garnier.